

Karol Żakowski

*WEWNĄTRZPARTYJNE UWARUNKOWANIA POLITYKI
JAPOŃSKIEJ PARTII LIBERALNO-DEMOKRATYCZNEJ
WOBEĆ CHIN W LATACH 1955-2006*

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Karol Żakowski

***WEWNĄTRZPARTYJNE UWARUNKOWANIA POLITYKI
JAPŃSKIEJ PARTII LIBERALNO-DEMOKRATYCZNEJ
WOBEC CHIN W LATACH 1955-2006***

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2012

Karol Żakowski – Zakład Azji Wschodniej, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki, 90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENT

Jan Rowiński

OPRACOWANIE EDYTORSKIE

Karol Żakowski

PROJEKT OKŁADKI

Karol Żakowski

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. 6005/2012

ISBN 978-83-7525-757-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

Najbliższym

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	9
ROZDZIAŁ I	
PARTIA LIBERALNO-DEMOKRATYCZNA I PODZIAŁY WŚRÓD JEJ CZŁONKÓW.....	23
PROCES DECYZYJNY W PLD.....	24
Organy władzy ustawodawczej i wykonawczej w Japonii.....	24
Główne organy PLD.....	27
Proces ustawodawczy.....	29
FRAKCJE PERSONALNE.....	33
Uwarunkowania japońskiej frakcyjności partyjnej.....	34
Cechy frakcji w PLD.....	38
Funkcje frakcji w PLD.....	44
Typologia frakcji w PLD.....	47
Dynamika rywalizacji międzyfrakcyjnej w PLD.....	56
Rola frakcji w procesie decyzyjnym.....	59
POZOSTAŁE GRUPY WEWNĄTRZ- I PONADPARTYJNE.....	62
Klany parlamentarzystów.....	62
Grupy polityczne.....	65
Ligi parlamentarne.....	66
Organizacje pozarządowe.....	68
PODSUMOWANIE.....	70
ROZDZIAŁ II	
SPÓR PIERWSZEGO POKOLENIA PRZYWÓDCÓW FRAKCJI O POLITYKĘ WOBEC CHIN (1955-1972).....	72
HATOYAMA ICHIRŌ I ISHIBASHI TANZAN (1955-1957)	76
Rządy Hatoyamy Ichirō i jego wizja stosunków z Chinami.....	76
Stracona okazja do zbliżenia z ChRL za rządów Ishibashiego Tanzana.....	82
KISHI NOBUSUKE (1957-1960)	88
„Główny nurt” Kishiego Nobusuke i źródła jego protajwańskości.....	88
Ku zamrożeniu kontaktów z ChRL.....	91
Ku nowemu sojuszowi ze Stanami Zjednoczonymi.....	97
IKEDA HAYATO (1960-1964)	103
Hamowane odprężenie w stosunkach japońsko-chińskich.....	103
Umowa Liao-Takasaki.....	107
Incydent z Zhou Hongqingiem.....	112
Wygaszenie sporu z Tajwanem.....	116
SATŌ EISAKU (1964-1972)	120
Umiarkowana protajwańskość „głównego nurtu” Satō Eisaku.....	121

Powrót do „logiki zimnej wojny”	126
Kulminacja napięcia w relacjach z ChRL.....	129
„Szok Nixona” i spóźnione próby zbliżenia z ChRL.....	135
PODSUMOWANIE	141
ROZDZIAŁ III	
SPRAWA CHIŃSKA NA TLE „WOJNY KAKU-FUKU” (1972-1980)	143
TANAKA KAKUEI (1972-1974)	146
Rywalizacja o sukcesę po premierze Satō.....	147
Normalizacja stosunków dyplomatycznych z ChRL.....	155
Utworzenie Seirankai.....	163
Opór obozu protajwańskiego wobec umowy lotniczej z ChRL.....	166
MIKI TAKEO (1974-1976)	172
„Gołąb” wśród „jastrzębi”	172
Negocjacje w sprawie traktatu pokojowego z ChRL.....	175
FUKUDA TAKEO (1976-1978)	180
„Zawieszenie broni” w „wojnie Kaku-Fuku”	180
Droga do zawarcia Traktatu o pokoju i przyjaźni z ChRL.....	182
ŌHIRA MASAYOSHI (1978-1980)	189
Wznowienie wojny „Kaku-Fuku”	190
Sprawa chińska na tle „starcia czterdziestodniowego” i „wyborów happeningowych”.....	193
PODSUMOWANIE	197
ROZDZIAŁ IV	
POLITYKA PLD WOBEC CHIN W OKRESIE „OGÓLNEGO GŁÓWNEGO NURTU” (1980-1993)	198
SUZUKI ZENKŌ (1980-1982)	202
Początek „polityki harmonii”	203
Pierwszy kryzys podręcznikowy.....	205
NAKASONE YASUHIRO (1982-1987)	208
Gabinet „Tanakasone”	208
Problem wizyty w świątyni Yasukuni i drugi kryzys podręcznikowy.....	212
Opór wobec „propekińskiego konsensusu”	219
TAKESHITA NOBORU (1987-1989)	225
Trzecie pokolenie przywódców frakcji.....	225
Koniec ery Shōwa.....	230
UNO SŌSUKE I KAIFU TOSHIKI (1989-1991)	233
„Główny nurt” Uno Sōsuke i reakcja Japonii na masakerę na placu Tiananmen.....	233
„Główny nurt” Kaifu Toshikiego i problem zniesienia sankcji wobec ChRL.....	236
Koniec zimnej wojny.....	239

MIYAZAWA KIICHI (1991-1993)	243
Kontynuacja idei Ikedy i Ōhiry.....	243
Problem „kobiet pocieszycielek” i wizyta pary cesarskiej w ChRL.....	246
PODSUMOWANIE.....	250
 ROZDZIAŁ V	
STOSUNKI JAPOŃSKO-CHIŃSKIE W DOBIE DEREGULACJI SYSTEMU FRAKCYJNEGO W PLD (1993-2006).....	
252	
KŌNO YŌHEI (1993-1995)	258
Postawa polityczna Kōno Yōheia i reforma wewnątrzpartyjna.....	258
Problem wizyty Li Denghuia i przeprosin za zbrodnie wojenne.....	261
Zawieszenie pomocy finansowej dla Chin.....	265
HASHIMOTO RYŪTARŌ (1995-1998)	268
Nastawienie Hashimoto Ryūtarō wobec Chin i historii Japonii.....	268
Dalsza eskalacja napięcia w relacjach japońsko-chińskich.....	270
Kwestia nowych wytycznych sojuszu japońsko-amerykańskiego.....	276
OBUCHI KEIZŌ (1998-2000)	281
Wewnątrzpartyjne uwarunkowania polityki Obuchiego Keizō wobec Chin.....	281
20. rocznica podpisania Traktatu o pokoju i przyjaźni z ChRL.....	283
MORI YOSHIRŌ (2000-2001)	287
Mori Yoshirō i jego postawa wobec Chin.....	287
Problem wizyty Li Denghuia i chińskich statków badawczych.....	290
„Bunt Katō” i dalsze osłabienie obozu propekińskiego.....	292
KOIZUMI JUN’ICHIRO (2001-2006)	298
Poglądy polityczne Koizumiego Jun’ichirō i plany reformy strukturalnej.....	298
Stosunki japońsko-chińskie w cieniu wizyt w świątyni Yasukuni.....	303
Kryzys 2005 roku i zakończenie pomocy rozwojowej dla Chin.....	310
Obóz protajwański i propekiński za kadencji Koizumiego.....	315
Polityka PLD wobec Chin na tle prywatyzacji poczty.....	323
PODSUMOWANIE.....	329
 PODSUMOWANIE I WNIOSKI.....	 331
Ideologiczne, osobowościowe i personalne uwarunkowania polityki PLD wobec Chin.....	331
Sprawa chińska jako narzędzie rywalizacji wewnątrzpartyjnej.....	341
Wpływ ewolucji systemu wewnątrzpartyjnego na politykę PLD wobec Chin.....	345
Model kształtowania stanowiska PLD wobec Chin.....	351
 INDEKS WYBRANYCH POLITYKÓW PLD.....	 355
 BIBLIOGRAFIA.....	 361
 SUMMARY IN ENGLISH.....	 381

WSTĘP

Stosunki pomiędzy Japonią a Chinami były jednymi z najważniejszych relacji bilateralnych wpływających na kształt systemu międzynarodowego w regionie Azji Wschodniej. W 1952 roku Japonia oficjalnie uznała rząd Republiki Chińskiej na Tajwanie, utrzymując jedynie pozarządowe kontakty z Chińską Republiką Ludową. Relacje z władzami w Tajpej lub Pekinie, podobnie jak spory na temat kształtu polityki wobec Stanów Zjednoczonych czy Związku Radzieckiego, stały się przedmiotem żartej debaty na japońskiej scenie politycznej. W 1972 roku rząd w Tokio dokonał normalizacji stosunków dyplomatycznych z Chinami komunistycznymi. W ten sposób zlikwidowano główną przeszkodę w kontaktach japońsko-chińskich, jednak od lat 80. XX wieku nasiliły się problemy związane z pamięcią o japońskich zbrodniach popełnionych na narodzie chińskim w czasie II wojny światowej. Zarówno fakt istnienia dwóch rządów pretendujących do reprezentowania całych Chin, jak i problemy historyczne, sprawiły, że polityka wobec Chin budziła duże kontrowersje pośród parlamentarzystów japońskiego obozu konserwatywnego, skupionego w ramach Partii Liberalno-Demokratycznej.

Cel badań i struktura pracy

Badania podjęte w niniejszej pracy koncentrują się na analizie wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki Partii Liberalno-Demokratycznej wobec Chin w latach 1955-2006. W okresie powojennym Partia Liberalno-Demokratyczna (PLD) niemal nieprzerwanie rządziła Japonią, więc decyzje przez nią podejmowane prawie automatycznie stawały się oficjalną polityką rządu w Tokio¹. Z kolei stosunki z Chinami, jako relacje z potężnym krajem sąsiednim, zawsze zajmowały szczególne miejsce w japońskiej dyplomacji. Cezurą początkową pracy jest moment powstania PLD w 1955 roku, granicę końcową zaś wyznacza kadencja Koizumiego Jun'ichirō (2001-2006), ostatniego premiera z czwartego pokolenia liderów PLD. Autor nie bada polityki wobec Chin piątego pokolenia przywódców PLD, ponieważ ich rządy zaczęły się niedawno i nie stanowią jeszcze zamkniętego okresu. Długi, ponad 50-letni, zakres czasowy pracy wynika z jednego z głównych celów badawczych, jakim jest prześledzenie ewolucji uwarunkowań polityki PLD wobec Chin w czterech okresach.

Termin „sprawa chińska” w znaczeniu użytym w książce oznacza całokształt problemów związanych ze stosunkami Japonii z Chinami, które stały się kwestią sporną wewnątrz PLD. W szczególności dotyczy kwestii istnienia dwóch

¹ W okresie omawianym w pracy PLD utraciła władzę jedynie na niecały rok na przełomie 1993 i 1994 roku. Zmiana władzy w wyniku wyborów z sierpnia 2009 roku nie mieści się w chronologicznych ramach książki.

rządów, podających się za prawowitych reprezentantów państwa chińskiego. Chociaż wojnę domową wygrała w 1949 roku strona komunistyczna, nie była w stanie objąć kontroli nad całością terytorium Chin². Reżim Guomindangu (Partii Narodowej) z Jiang Jieshim (Czang Kaj-szekiem) na czele utrzymał władzę na Tajwanie i okolicznych wysepkach³. Pod koniec lat 70. XX wieku ChRL rozpoczęła reformy zmierzające do przyjęcia systemu wolnorynkowego, zaś na przełomie lat 80. i 90. XX wieku na Tajwanie został wprowadzony ustrój demokratyczny. W przypadku braku dodatkowych określeń termin „Tajwan” w znaczeniu użytym przez autora wskazuje na Republikę Chińską (na Tajwanie), zaś termin „Chiny” na Chińską Republikę Ludową⁴.

Podstawowym celem niniejszej pracy jest zbadanie, w jaki sposób czynniki wewnątrzpartyjne wpływały w omawianym okresie na formułowanie przez PLD polityki wobec Chin. Należy jednak zwrócić uwagę, iż także czynniki zewnętrzne (zwłaszcza dyplomacja USA oraz sytuacja w ChRL i na Tajwanie) powodowały ewolucję uwarunkowań wewnątrzpartyjnych i w ograniczonym zakresie również one muszą stać się przedmiotem analizy. Z drugiej strony, celem badań nie są same polityczne czy gospodarcze stosunki między Japonią a Chinami, tylko sytuacja panująca w PLD i jej wpływ na politykę wobec Chin. Główne tezy pracy są następujące:

1. Uwarunkowania ideologiczne i osobowościowe oraz powiązania personalne członków PLD były jednym z czynników wpływających na kształt polityki partii wobec Chin, jak też na stan stosunków japońsko-chińskich.
2. Sprawa chińska stanowiła jeden z instrumentów rywalizacji politycznej wewnątrz PLD.
3. Sposób formułowania polityki wobec Chin ewoluował wraz ze zmianami systemu wewnątrzpartyjnego oraz międzynarodowego otoczenia Japonii.

Jak widać, pierwsze dwie tezy wzajemnie się uzupełniają. Z jednej strony poglądy, osobowości i powiązania personalne pierwszoplanowych działaczy

² Komunistyczna Partia Chin (Zhongguo Gongchandang) powstała w 1921 roku. W latach 1924-1927 utworzyła wspólny front z Guomintangiem w wojnie o zjednoczenie Chin, który został zerwany przez Jiang Jieshiego. W latach 30. i 40. XX wieku organizowała partyzantkę przeciw japońskim najeźdźcom. W 1949 roku KPCh z Mao Zedongiem na czele proklamowała powstanie Chińskiej Republiki Ludowej. Szerzej na ten temat: Edward Kajdański, *Chiny – Leksykon*, Książka i Wiedza, Warszawa 2005, s. 113-114.

³ Guomintang (Kuomintang) została założona w 1912 roku. Po śmierci Sun Wena (Sun Zhongshana, Sun Yat-sena) w 1925 roku przywództwo w partii przejął Jiang Jieshi, który ustanowił w Chinach rządy autorytarne. W 1937 roku Guomintang utworzyła drugi wspólny front z komunistami w celu przeciwstawienia się inwazji japońskiej. Wojna domowa z KPCh rozpoczęła się ponownie w 1946 roku, doprowadzając do ucieczki wojsk Jiang Jieshiego na Tajwan w 1949 roku. Szerzej na ten temat: *ibidem*, s. 124-125.

⁴ Jest to jedynie uproszczenie językowe, które nie implikuje sympatii politycznych autora. W przypadku terminu *nikka* (chiń. *Ri-Hua*) użyte jest tłumaczenie japońsko-tajwański. Chociaż znak *ka* (chiń. *hua*) ma ogólniejsze znaczenie i odnosi się do całości świata chińskiego, w japońskim nazewnictwie przyjęło się jego stosowanie w odniesieniu do Republiki Chińskiej na Tajwanie.

PLD odgrywały pewną rolę w kształtowaniu polityki wobec Chin, z drugiej zaś trudno jest powiedzieć, by stanowiły główny czynnik w tym procesie. Interes polityczny, czyli chęć dojścia i utrzymania się u władzy, a także racja stanu, często wymagały osiągnięcia kompromisów wewnątrz partii i adaptacji do zmieniającej się sytuacji. W tym ujęciu sprawa chińska była traktowana zarówno podmiotowo, jak i przedmiotowo.

Teza trzecia służy spojrzeniu na historię wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki PLD wobec Chin w sposób całościowy. Zarówno otoczenie międzynarodowe Japonii, jak i struktura wewnętrzna partii rządzącej tym krajem, podlegały ciągłej ewolucji. Wszystkie te przemiany wywierały także niemały wpływ na sposób formułowania przez partię polityki wobec Chin. Poglądy parlamentarzystów, choćby były wyraźnie sprecyzowane, często ulegały modyfikacji w wyniku ewolucji sytuacji międzynarodowej lub zmiany systemu wewnątrzpartyjnego. Zależnie od elastyczności ideologicznej⁵, jednym politykom przychodziło to łatwiej, drugim zaś trudniej. W ten sposób uwarunkowania ideologiczne były trwale sprzężone z czynnikami zewnętrznymi. Nawet jeśli bodziec do zmiany polityki PLD wobec Chin pochodził z otoczenia międzynarodowego, przekładał się na konkretne działanie dopiero po „przefiltrowaniu” przez wewnątrzpartyjne procesy decyzyjne i mechanizmy rywalizacji międzyfrakcyjnej.

Praca jest podzielona na pięć rozdziałów. W pierwszym rozdziale wprowadzony został aparat pojęciowy i szczegóły metodologii zastosowanej w dalszej części pracy. Nacisk położono zwłaszcza na opis procesu decyzyjnego w PLD oraz analizę zjawiska frakcyjności w tej partii. W następnych czterech rozdziałach przeprowadzono analizę wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki PLD wobec Chin w kolejnych okresach. Periodyzacji dokonano biorąc pod uwagę momenty kluczowe z punktu widzenia walki o władzę w partii (uformowanie się dwóch „osi władzy”, „ogólnego głównego nurtu” oraz proces osłabienia frakcyjności), które niemal pokrywały się z wydarzeniami przełomowymi dla stosunków chińsko-japońskich. Na początku każdego z czterech rozdziałów zawarta jest krótka charakterystyka sytuacji międzynarodowej i wewnątrzpartyjnej w opisywanych latach. Podrozdziały zostały wydzielone zgodnie z kadencjami kolejnych przewodniczących PLD. Jest to związane z faktem, że przyjęta metoda badawcza polega przede wszystkim na analizie ewolucji polityki partii wobec Chin w związku ze zmianą władzy pomiędzy „głównymi

⁵ Przez „elastyczność ideologiczną” autor rozumie łatwość podejmowania decyzji niezależnie od własnych przekonań, także w wyniku braku wyraźnie określonego stanowiska w kwestiach ideologicznych. Jest to cecha niemierzalna za pomocą danych ilościowych, ale większość czołowych japońskich polityków można scharakteryzować pod względem elastyczności ideologicznej za pomocą analizy danych jakościowych, np. pamiętników, wywiadów i książek programowych.

nurtami”, które zazwyczaj formowały się przy okazji wyborów na stanowisko przewodniczącego PLD.

W podsumowaniu przedstawione zostały wnioski z całości badań, uporządkowane według trzech tez przyjętych we wstępie pracy. Na samym końcu sformułowano uproszczony model kształtowania stanowiska PLD wobec Chin. Dla ułatwienia lektury do pracy dołączony został indeks wybranych polityków japońskich, zawierający krótkie opisy powiązań rodzinnych, przynależności frakcyjnej oraz istotniejszych urzędów państwowych i partyjnych sprawowanych przez poszczególnych parlamentarzystów (także w okresie wykraczającym poza czasowe ramy pracy, czyli po 2006 roku).

Teorie, metody i techniki badawcze

Na gruncie teorii stosunków międzynarodowych kwestia wpływu czynników wewnątrzpaństwowych na dyplomację kraju traktowana jest różnorodnie. W niniejszej pracy autor nawiązuje do trzech popularnych nurtów: liberalizmu, realizmu/neorealizmu oraz konstruktywizmu. Ponieważ każda teoria kładzie nacisk na inne aspekty rzeczywistości, dopiero odniesienie się do kilku z nich umożliwia w miarę pełną interpretację wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki PLD wobec Chin. Chociaż autorowi bliska jest liberalna i w pewnym stopniu konstruktywistyczna wizja stosunków międzynarodowych, nie odrzuca także teorii realistycznej. Jeśli rzeczywistość międzynarodową traktować w dużym uproszczeniu, realizm trafnie charakteryzuje prawa rządzące polityką zagraniczną.

W skład teorii liberalizmu wchodzi wiele nurtów, ale ich wspólną cechą jest podkreślanie wpływu czynników wewnątrzpaństwowych na dyplomację. Według Josepha Nye’a tradycyjny podział na politykę wewnętrzną i zagraniczną staje się coraz mniej wyraźny⁶. Jak podkreśla Andrew Moravcsik: „Według liberałów społeczeństwo składa się z pojedynczych aktorów ludzkich o niezależnych interesach i tożsamościach, którzy dążą do zawiązania prywatnych grup, organizacji i porozumień, aby promować swoje cele społeczne i polityczne. Porządek społeczny i polityczny wynika z sumy interakcji takich jednostek, często działających nieświadomie”⁷. Inaczej mówiąc, w ujęciu liberalnym: „Wszystkie państwa są stanowione przez społeczeństwo obywatelskie, zaś ich polityka odzwierciedla interesy jednej lub większej ilości grup społeczeństwa krajowego. Preferencje państw są więc preferencjami dominujących grup wewnętrznych. Wobec tego polityka zagraniczna nie może po prostu automatycznie wynikać z zewnętrznych oszacowań co do pozycji i równowagi sił w systemie. Nawet ograniczenia i zagrożenia z zewnątrz są

⁶ Joseph Nye, *Independence and Interdependence*, „Foreign Policy” 1976, no. 22, s. 137-148.

⁷ Andrew Moravcsik, *Liberalism and International Relations Theory*, Center for International Affairs, Harvard University, Working Paper, no. 92-6, s. 7; dostępne na stronie internetowej: http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/liberalism_working.pdf, uzyskane 16 XI 2009.

postrzegane i filtrowane przez wewnętrzne procesy polityczne oraz struktury, które w istotny sposób kształtują efekty polityki”⁸.

Jak widać, przedstawiciele liberalnej wizji stosunków międzynarodowych wiele miejsca poświęcają badaniom poglądów politycznych, ideologii czy powiązań personalnych poszczególnych decydentów lub grup interesu, mających wpływ na dyplomację danego kraju. Niektórzy posuwają się nawet do analizy cech charakteru czy osobowości przywódców państw, by dowieść ich znaczenia w procesie decyzyjnym⁹. Państwo jest postrzegane jako skomplikowana zbiorowość określonych jednostek, grup interesu i obozów ideologicznych, zaś polityka zagraniczna jako wypadkowa nieustannej rywalizacji między nimi. Stanowisko bliskie tej wizji zajmuje m.in. Iwanaga Kenkichirō. Zwraca on uwagę na wpływ irracjonalnych czynników na podejmowanie decyzji w sferze polityki zagranicznej, jak np. ambicja jednostki czy inne „niskie pobudki” kierujące mężami stanu¹⁰.

Na drugim biegunie znajdują się zwolennicy teorii realizmu, którzy przedkładają analizę interesu politycznego oraz racji stanu nad przekonania polityków rządzących krajem. W ujęciu realistycznym państwo jest monolitem, a nie złożoną zbiorowością jednostek i grup interesu. Hans J. Morgenthau podkreślał, że polityka zagraniczna poszczególnych krajów pozostaje racjonalna i niezależna „od rozmaitych motywów, preferencji oraz intelektualnych bądź moralnych zalet kolejnych mężów stanu. Realistyczna teoria stosunków międzynarodowych pozwoli uniknąć dwóch najczęstszych błędów: zbytniego zaaferowania motywami oraz preferencjami ideologicznymi. Szukanie klucza do polityki zagranicznej wyłącznie w motywach mężów stanu jest równie daremne, jak zwodnicze. Daremne, ponieważ motywów to najbardziej złudne dane psychologiczne, nierzadko radykalnie zniekształcone przez interesy i emocje zarówno aktorów, jak i obserwatorów. Czy naprawdę znamy własne motywów? Co wiemy o motywach innych ludzi?”¹¹. Według Morgenthau’a, przy analizie stosunków międzynarodowych należy abstrahować od takich irracjonalnych czynników, jak „filozoficzne lub polityczne sympatie mężów stanu” i skupić się na badaniu uwarunkowań obiektywnych, czyli „interesu zdefiniowanego w kategoriach potęgi”. Co prawda politycy mogą prezentować swoje przedsięwzięcia jako

⁸ Martha Finnemore, *National Interests in International Society*, Cornell University Press, Ithaca – London 1996, s. 143-144.

⁹ Stephen Benedict Dyson, Thomas Preston, *Individual Characteristics of Political Leaders and the Use of Analogy in Foreign Policy Decision Making*, „Political Psychology” 2006, vol. 27, no. 2, s. 265-284.

¹⁰ Iwanaga Kenkichirō, *Sengo Nihon no seitō to gaikō*, Tōkyō Daigaku Shuppankai, Tokio 1985, s. 6.

¹¹ Hans J. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Difin, Warszawa 2010, s. 21.

wynikające z własnych przekonań politycznych, ale tak naprawdę jest to tylko środek do zdobycia poparcia społecznego¹².

Neorealizm rozwinął myśl realizmu politycznego. Kładzie się w nim nacisk na bezosobową „strukturę systemu międzynarodowego”, która niezależnie od uwarunkowań wewnętrznych wymusza na poszczególnych państwach określone zachowania. Kenneth N. Waltz podzielał zdanie Morgenthau'a, że teoria stosunków międzynarodowych powinna być daleko idącym uproszczeniem rzeczywistości, ale przeniósł zainteresowanie badawcze z elementów składowych systemu międzynarodowego, czyli suwerennych państw, na samą strukturę systemu. Według Waltza: „Struktura międzynarodowa bierze się z interakcji państw, a potem powstrzymuje je od podejmowania pewnych działań, jednocześnie skłaniając je ku innym”¹³. Podobnie jak w realizmie klasycznym, w neorealizmie nie ma miejsca na analizę poglądów politycznych czy ideologii wyznawanych przez poszczególnych decydentów w polityce zagranicznej. Waltz był zdania, iż: „Rozważania na temat siły dominują nad rozważaniami na temat ideologii. W teorii strukturalnej państwa mają różną pozycję pod względem siły, zaś różnice w pozycjonowaniu pozwalają wyjaśnić zarówno ich zachowanie, jak i ich losy”¹⁴. Ponieważ system międzynarodowy charakteryzuje się anarchicznością, czyli brakiem władzy naczelnej, zachowaniem poszczególnych krajów musi kierować swoisty egoizm. Dążąc do zwiększenia swojej siły i bezpieczeństwa, państwa mają bardzo ograniczoną liczbę możliwych wyborów. Jak widać, w ujęciu realistycznym i neorealistycznym wewnętrzpartyjne czy nawet wewnątrzpaństwowe uwarunkowania nie są na tyle istotne, by w ogóle brać je pod uwagę przy analizie polityki zagranicznej danego kraju.

Trzecia z przywołanych teorii stosunków międzynarodowych, konstruktywizm, kładzie nacisk na badanie wpływu na politykę zagraniczną norm, kultur, tożsamości oraz ról pełnionych przez dany kraj na arenie międzynarodowej. Podobnie jak liberałowie, konstruktywiści postrzegają „państwa jako osadzone w szerszym kontekście społecznym”¹⁵. Przedmiotem badań Alexandra Wendta jest „intersubiektywnie tworzona struktura tożsamości i interesów w systemie”¹⁶. Poprzez wzajemną interakcję państwa tworzą pojęcia „jaźni” i „innego”. W tym ujęciu mogą pełnić rolę wroga, rywala lub przyjaciela w zależności od poziomu zaufania, jakim siebie darzą. Jak podkreśla Wendt: „Jako samospełniająca się przepowiednia kultura przejawia naturalne tendencje homeostatyczne, a są one tym silniejsze, im jest ona głębiej zinternalizowana przez aktorów. (...) W toku

¹² *Ibidem*, s. 21-22.

¹³ Kenneth N. Waltz, *Realist Thought and Neorealist Theory*, „Journal of International Affairs” 1990, vol. 44, no. 1, s. 29.

¹⁴ *Ibidem*, s. 31.

¹⁵ Martha Finnemore, *op.cit.*, s. 144.

¹⁶ Alexander Wendt, *Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, vol. 46, no. 2, s. 401.

interakcji państwa nie tylko próbują dostać to, czego pragną, ale próbują podtrzymać pojęcia «jaźni» i «innego», które są źródłem tych pragnień. Agenci sami są nieustającymi efektami interakcji, są zarówno przyczynowo uwarunkowani, jak i stanowieni przez nią¹⁷. Według Wendta państwa mogą zmienić swoją tożsamość, ale jest to powolny proces. Niemniej jednak: „Nawet jeśli na początku były egoistyczne powody, proces współpracy skłania do redefinicji tych powodów poprzez ponowne formułowanie tożsamości i interesów zgodnie z nowymi intersubiektywnymi rozumieniami i zobowiązaniami”¹⁸.

Podejście konstruktywistów do wewnątrzpaństwowych uwarunkowań polityki zagranicznej jest różnorodne. O ile Peter Katzenstein poświęca im dużo uwagi, Martha Finnemore skupia się raczej na analizie norm na poziomie społeczności międzynarodowej¹⁹. Co ciekawe, Katzenstein wybrał za obiekt badań Japonię. Według niego sytuacja wewnętrzna, jak też przeszłość geopolityczna, wywarły duży wpływ na powstanie norm społecznych w tym kraju. Normami można nazwać „fakty społeczne, których efekty w kształtowaniu polityki są potencjalnie tak samo ważne, jak surowa siła czy racjonalna kalkulacja. Normy zazwyczaj informują, jak aktorzy polityczni definiują to, co chcą osiągnąć. Normy pomagają koordynować konflikty polityczne (normy regulatywne), jak też kształtują polityczne spory o tożsamość (normy konstytutywne). Lekceważenie norm i uważanie interesów aktorów za dane jest więc pomijaniem ważnego aspektu polityki oraz polityki bezpieczeństwa narodowego”²⁰. Jak twierdzi Katzenstein: „Międzynarodowa równowaga sił i czynniki sytuacyjne definiujące koszty względne miały mniejsze znaczenie dla japońskiej polityki bezpieczeństwa niż wewnętrzne walki polityczne i kontestowane normy”²¹. Jak widać, w podejściu do wewnątrzpaństwowych uwarunkowań polityki zagranicznej Katzenstein jest bliższy wizji liberalnej niż realistycznej. Uzupełnia ją jednak o rolę tożsamości społecznej pod postacią norm, które stanowią istotne tło dla rywalizacji pomiędzy przeciwstawnymi obozami ideologicznymi. W ujęciu konstruktywistycznym kluczowym problemem staje się stwierdzenie, czy określone idee, interakcje lub praktyki zostały już na tyle zinternalizowane przez ogół społeczeństwa lub przynajmniej przez elity polityczne, by można je było nazwać „normami” w rozumieniu Katzensteina, bądź też by uformowały nową „tożsamość” czy „rolę” w interpretacji Wendta.

Autor przyjął metodę analizy wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki PLD wobec Chin poprzez zbadanie składu kolejnych „głównych nurtów” oraz

¹⁷ *Idem*, *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 290-291.

¹⁸ *Idem*, *Anarchy is...*, s. 417.

¹⁹ John M. Hobson, *The State and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 154- 166.

²⁰ Peter J. Katzenstein, *Cultural Norms and National Security. Police and Military in Postwar Japan*, Cornell University Press, Ithaca – London 1998, s. ix-x.

²¹ *Ibidem*, s. 197.

ewolucji systemu wewnątrzpartyjnego. Systemem można nazwać „uporządkowany wewnątrznie w całość układ elementów mających określoną strukturę”²². Pojęcie systemu wewnątrzpartyjnego (frakcyjnego) w znaczeniu użytym w pracy odnosi się do zasady uporządkowania podstawowych elementów składowych PLD, którymi przynajmniej do 1993 roku były frakcje personalne. Ponieważ przyjętej metody badawczej nie da się opisać bez uprzedniego wprowadzenia podstawowych informacji na temat procesu decyzyjnego i frakcyjności w tym ugrupowaniu, jej szczegóły zostały przedstawione w pierwszym rozdziale. Metodę tę zastosowano do opisu sytuacji wewnątrzpartyjnej w trzech pierwszych okresach (lata 1955-1993). W piątym rozdziale, przy badaniu czwartego okresu (lata 1993-2006), analiza poprzez „główne nurty” straciła walory badawcze ze względu na osłabienie frakcyjności w PLD. Do opisu sytuacji w latach 90. XX wieku i na początku XXI wieku posłużyło natomiast zbadanie skutków wzrostu popularności poglądów nacjonalistycznych wśród polityków PLD oraz wpływu deregulacji systemu frakcyjnego w partii na jej politykę wobec Chin.

Przy analizie składu „głównych nurtów” dużą rolę odegrały dane ilościowe, gdyż mierzona była wielkość poszczególnych obozów ideologicznych w ramach wewnątrzpartyjnych koalicji. Z kolei w ostatnim z rozdziałów nacisk został położony niemal wyłącznie na dane jakościowe, zwłaszcza na analizę nastawienia wobec Chin kolejnych przewodniczących PLD. W dysertacji zastosowano elementy takich powszechnie spotykanych metod badawczych, jak analiza systemowa (ukazanie relacji pomiędzy frakcjami jako elementami systemu wewnątrzpartyjnego, opis konfliktowych oddziaływań „głównego” i „przeciwego nurtu” oraz ich wpływu na politykę PLD wobec Chin), metoda decyzyjna (analiza formalnych i nieformalnych mechanizmów funkcjonowania PLD oraz ich wpływu na podejmowanie decyzji w sprawie chińskiej) czy metoda historyczna²³.

Przy badaniu składu „głównych nurtów” w PLD ważną rolę odgrywa przedstawiona w pierwszym rozdziale typologia frakcji, zwłaszcza podział członków PLD na obóz propekiński i protajwański oraz na „jastrzębi” i „gołębi”. „Typologia może być zdefiniowana jako conceptualne ramy, w których zjawiska są klasyfikowane pod względem cech wspólnych z innymi zjawiskami”²⁴. Typy idealne istnieją jedynie jako punkty odniesienia dla obserwowanych zjawisk, zaś „żaden typ nie jest dokładną reprodukcją wszystkich cech zjawiska”²⁵. W tym świetle typologię należy traktować jako daleko idące uproszczenie opisywanej

²² Andrzej Jan Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s., s. 119.

²³ *Ibidem*, s. 119-131.

²⁴ Johann Mouton, HC Marais, *Basic Concepts in the Methodology of Social Sciences*, HSRC Publishers, Pretoria 1996, s. 137.

²⁵ *Ibidem*.

rzeczywistości. Także przyporządkowanie poszczególnych polityków i frakcji PLD do danych obozów ideologicznych zostało dokonane w celu bardziej przejrzystego ukazania niezwykle skomplikowanej sytuacji panującej w partii. W trakcie wywiadów z japońskimi parlamentarzystami autor odniósł wrażenie, że żaden polityk nie lubi być jednoznacznie „szufladkowany” jako członek konkretnego stronnictwa. Niemniej jednak poprzez analizę danych jakościowych (poglądy zapisane w pamiętnikach i książkach programowych, członkostwo w organizacjach, konkretne działania w polityce wewnętrznej i zagranicznej) możliwe jest przypisanie większości kluczowych polityków do poszczególnych obozów ideologicznych.

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowany został model kształtowania stanowiska PLD wobec Chin. Modelem można nazwać „bardziej precyzyjną i schematyczną [od teorii – przyp. aut.] prezentację relacji pomiędzy dwoma lub większą ilością elementów”²⁶. O ile typologia jest jedynie „statycznym obrazem” badanej rzeczywistości, o tyle model stanowi próbę przedstawienia dynamiki analizowanego zjawiska. W tym celu pomija się najmniej istotne elementy, wyolbrzymiając znaczenie tych czynników i relacji, które na podstawie badań zostały uznane za najważniejsze dla przedstawienia konkretnego procesu²⁷. Także model zaproponowany przez autora stanowi celowe zniekształcenie rzeczywistości w celu zwrócenia uwagi na elementy kluczowe dla zrozumienia wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki PLD wobec Chin.

Najważniejszą techniką badawczą zastosowaną w pracy była analiza treści źródeł pierwotnych i wtórnych, przeprowadzona m.in. w Archiwum Dyplomatycznym Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Tokio oraz w Internecie. Oprócz prac japońskojęzycznych autor odwołuje się do publikacji w języku chińskim, koreańskim oraz językach europejskich. Ważny element badań stanowiły wywiady naukowe i rozmowy z japońskimi politologami, politykami oraz ich sekretarzami, przeprowadzone w trakcie stażów autora na Wydziale Prawa Uniwersytetu Kwansai Gakuin w Nishinomiya (IX 2008 – III 2009), jak też w Izbie Reprezentantów Parlamentu Japonii i siedzibie PLD w Tokio (III 2009). Ze względu na stosunkowo małą jeszcze ilość wyczerpujących analiz naukowych czy pamiętników dotyczących kadencji ostatnich premierów, wywiady były bardzo ważne szczególnie w przypadku opisu sytuacji wewnątrzpartyjnej w czwartym z omawianych okresów (1993-2006). Wywiady z politykami, zapisane na nośniku fonograficznym, miały charakter ustny, indywidualny oraz nieautoryzowany. W doborze respondentów autor położył nacisk na aspekt jakościowy, a nie ilościowy – znalazły się wśród nich najważniejsze postacie obozu propekińskiego (Kōno Yōhei, Katō Kōichi) oraz

²⁶ Erik Stavnsager Rasmussen, Per Østergaard, Suzanne C. Beckmann, *Essentials of Social Science Research Methodology*, University Press of Southern Denmark, Odense 2006, s. 49.

²⁷ Johann Mouton, HC Marais, *op.cit.*, s. 140-141.

protajwańskiego (Hiranuma Takeo). W przypadku wywiadów, zwłaszcza z politykami, zawsze istnieje ryzyko daleko posuniętego subiektywizmu respondentów, których wypowiedzi czasami trudno poddać dogłębnej krytyce. Niemniej jednak rozmowy z parlamentarzystami PLD były cennym źródłem opinii na temat sytuacji panującej w tym ugrupowaniu oraz jego polityki wobec Chin.

Należy pamiętać, że każda teoria, typologia czy model upraszczają i zniekształcają rzeczywistość, dążąc do prostoty i przejrzystości. Nie inaczej jest z niniejszą pracą. Ponieważ celem książki jest ukazanie wewnętrzpartyjnych uwarunkowań polityki PLD wobec Chin, wszystkie inne czynniki siłą rzeczy zeszyły w niej na dalszy plan. Nie oznacza to jednak, by były mniej ważne czy drugoplanowe. Wręcz przeciwnie, bez uwzględnienia chociażby ewolucji otoczenia międzynarodowego Japonii nie sposób zrozumieć zmian, jakie zachodziły w polityce PLD wobec Chin.

Dotychczasowy stan badań i opis literatury

Zarówno problematyka rywalizacji politycznej wewnątrz PLD, jak i stosunków japońsko-chińskich, doczekała się olbrzymiej literatury, w szczególności japońskojęzycznej. Jak do tej pory brak było jednak wyczerpującej monografii, która by połączyła te dwa tematy. Nieliczne publikacje, które są bezpośrednio związane z problematyką rozprawy, albo dotyczą bardziej ograniczonego zakresu czasowego, albo ujmują problematykę uwarunkowań japońskiej polityki wobec Chin z perspektywy szerszej niż wewnętrzpartyjna. Autor nie spotkał się natomiast z publikacją, która ukazywałaby proces formułowania polityki PLD wobec Chin na tle rywalizacji międzyfrakcyjnej w ramach partii od lat 50. XX wieku po początek XXI wieku. Pod tym względem niniejsza praca może stanowić istotne uzupełnienie dotychczasowych badań.

Bardzo ważną rolę w rozprawie odgrywają pamiętniki oraz książki programowe japońskich polityków. Autor w szczególności próbował dotrzeć do wszystkich publikacji napisanych przez liderów frakcji oraz przewodniczących PLD. Jest to ściśle związane z przyjętą metodą badawczą, w której nacisk został położony na analizę osobistych przekonań i uwarunkowań personalnych głównych twórców polityki partyjnej, a także ich ewolucji pod wpływem czynników wewnątrz- i pozapartyjnych. Na szczęście większość premierów i liderów frakcji pozostawiła po sobie bogatą literaturę (np. sześciotomowe dzienniki Satō Eisaku czy czterotomowe pamiętniki Yoshidy Shigeru). Spośród szefów rządu wyczerpujących pamiętników nie pozostawili po sobie przede wszystkim ci, którzy zmarli przedwcześnie (Ikeda Hayato, Ōhira Masayoshi, Obuchi Keizō), zostali oskarżeni o korupcję (Tanaka Kakuei, Hashimoto Ryūtarō), rządzili bardzo krótko (Uno Sōsuke), bądź jeszcze nie zdążyli ich napisać (Koizumi Jun'ichirō). Nawet oni jednak zazwyczaj wydali przynajmniej jedną książkę zawierającą swój program polityczny. Oczywiście w przypadku pamiętników z założenia należy się liczyć z subiektywizmem autorów, jakże

często widocznym w przypadku różnych opisów i ocen tego samego wydarzenia przez reprezentantów przeciwstawnych obozów politycznych. Celem pracy jest właśnie ukazanie tych różnic zdań i zbadanie ich wpływu na formułowanie polityki PLD wobec Chin. Oprócz pamiętników polityków, w pracy wykorzystane zostały książki zawierające wspomnienia tłumaczy, biurokratów, sekretarzy oraz członków rodzin parlamentarzystów. Istotnym źródłem informacji na temat nastawienia poszczególnych polityków wobec Chin są również dokumenty z Archiwum Dyplomatycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Tokio oraz zapisy obrad Parlamentu Japonii dostępne na stronie internetowej Biblioteki Parlamentarnej w Tokio.

Z naturalnych względów tematyką japońskiej sceny politycznej i samej PLD zajmowali się przede wszystkim sami Japończycy. Pośród prac naukowych na szczególną uwagę zasługują monografie Fukuia Haruhiro (*Jiyū Minshutō to seisaku kettei*, Fukumura Shuppan, Tokio 1969), Iyasu Tadashiego (*Seitō habatsu no shakaigaku. Taishū minshusei no nihonteki tenkai*, Sekai Shisōsha, Kioto 1983), Kitaoki Shin'ichiego, (*Jimintō – Seikentō no 38 nen*, Chūō Kōron Shinsha, Tokio 2008), Murakawy Ichirō (*Seisaku kettei katei*, Shinzansha, Tokio 2000), Ishikawy Masumiego i Hirose Michisady (*Jimintō – Chōki shihai no kōzō*, Iwanami Shoten, Tokio 1989) czy Satō Seizaburō i Matsuzakiego Tetsuhisy (*Jimintō seiken*, Chūō Kōronsha, Tokio 1986). Znacznie mniej liczne są książki na temat japońskiej polityki publikowane poza Japonią, przede wszystkim w Azji, Stanach Zjednoczonych i Europie. Zwykle dotyczą tylko ogólnych procesów rządzących sprawowaniem władzy w tym kraju lub formułowaniem polityki zagranicznej. Spośród ważniejszych prac należy wspomnieć o publikacjach Wang Zhensuo (*Zhanhou Riben zhengdang zhengzhi*, Renmin Chubanshe, Pekin 2001), Geralda Curtisa (*The Japanese Way of Politics*, Columbia University Press, New York 1988; *The Logic of Japanese Politics. Leaders, Institutions, and the Limits of Change*, Columbia University Press, New York 1999), Michaela Jonathana Greena (*Japan's Reluctant Realism. Foreign Policy Challenges in an Era of Uncertain Power*, Palgrave Macmillan, New York 2003) czy Tomohito Shinody (*Leading Japan. The Role of the Prime Minister*, Praeger Publishers, Westport 2000).

Cenne źródło opisów relacji panujących pomiędzy politykami PLD stanowią także książki reporterów politycznych. Japońska scena polityczna jest bardzo przejrzysta, zaś dziennikarze stosunkowo łatwo uzyskują informacje dotyczące zakulisowych spotkań, potajemnych rozmów czy stosunków interpersonalnych panujących pomiędzy parlamentarzystami. Warte uwagi są szczególnie książki reporterów specjalizujących się w problematyce danej frakcji w PLD bądź nawet w działalności określonego wpływowego polityka (tzw. *bankisha*). Dziennikarze tacy są co prawda ograniczeni w swoich działaniach pewnymi więzami lojalności z opisywanymi grupami lub jednostkami, jednak mając z nimi stały kontakt potrafią uzyskać cenne informacje niedostępne dla osób z zewnątrz. Nie

sposób nie wymienić takich komentatorów, jak były sekretarz premiera Ikedy Hayato, Itō Masaya, czy były sekretarz premiera Tanaki Kakueia, Hayasaka Shigezō. Pozostali dziennikarze polityczni często przywoływani w pracy to m.in. Eguchi Nobuyuki, Honzawa Jirō, Inoue Yoshihisa, Iseri Hirofumi, Itagaki Eiken, Kikuchi Hisashi, Tsuchiya Shigeru, Tominomori Eiji oraz Uchida Kenzō. Oprócz książek publicystycznych w pracy wykorzystano artykuły prasowe, zwłaszcza z takich popularnych dzienników, jak „Asahi Shinbun” i „Yomiuri Shinbun”.

Również problematyka stosunków japońsko-chińskich była przedmiotem badań licznych azjatyckich, amerykańskich i europejskich uczonych. Warto wspomnieć o monografiach Tanaki Akihiko (*Nitchū kankei 1945-1990*, Tōkyō Daigaku Shuppankai, Tokio 1996), Shimady Masao i Tian Jianonga (*Sengo nitchū kankei 50 nen – Nitchū sōhō no kadai wa hatasaretaka*, Tōhō Shoten, Tokio 1997), Caroline Rose (*Sino-Japanese Relations. Facing The Past. Looking to The Future?*, Routledge Curzon, London – New York 2005), Mōri Kazuko (*Nitchū kankei: Sengo kara shinjidai e*, Iwanami Shoten, Tokio 2006), Tamury Shigenobu, Tomashimy Norio i Koedy Yoshito (*Nikka dankō to nitchū kokkō seijōka*, Nansōsha, Tokio 2000), Soeyi Yoshihide (*Japan's Economic Diplomacy with China, 1945-1978*, Clarendon Press, Oxford 1998) czy pracach zbiorczych pod red. Jin Xide (*21 shiji de Zhong-Ri guanxi*, Chongqing Chubanshe, Chongqing 2007) i Xu Zhixiana (*Zhong-Ri guanxi 30 nian 1972-2002*, Shishi Chubanshe, Pekin 2002). Spośród polskich publikacji można wymienić m.in. monografię Roberta Jakimowicza (*Stosunki japońsko-chińskie w latach 1949-2002. Aspekty polityczne i gospodarcze*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004) oraz prace Jana Rowińskiego (*Morze Wschodniochińskie: region potencjalnego konfliktu w Azji*, PISM, Warszawa 1990; *Problem wysp Senkaku (Tiaoyi Liedao) w stosunkach chińsko-japońskich*, PISM, Warszawa 1982). Wśród książek poświęconych tematyce relacji japońsko-tajwańskich na szczególną uwagę zasługuje monografia Lin Jinjinga (*Ume to sakura – Sengo no nikka kankei*, Sankei Shuppan, Tokio – Osaka 1984). Jej autor był przedstawicielem Republiki Chińskiej w Japonii, więc w sferze komentarzy praca nie jest obiektywna, jednak pod względem faktograficznym stanowi wyczerpujące źródło informacji na temat kontaktów pomiędzy rządem w Tokio a reżimem Guomindangu od zakończenia II wojny światowej po lata 80. XX wieku. Należy także wspomnieć o obszernej publikacji wydanej przez Zaidan Hōjin Kazankai (*Nitchū kankei kihon shiryōshū 1949 nen - 1997 nen*, Zaidan Hōjin Kazankai, Tokio 1998), która zawiera niemal kompletny zbiór najważniejszych dokumentów dotyczących relacji japońsko-chińskich po II wojnie światowej.

Do monografii, które są najbardziej bezpośrednio związane z problematyką poruszaną w niniejszej dysertacji można zaliczyć prace Zhao Quanshenga (*Nitchū kankei to Nihon no seiji*, Iwanami Shoten, Tokio 1999, tłumaczenie na

język japoński książki *Japanese Policymaking: The Politics Behind Politics. Informal Mechanisms and the Making of China Policy*, Oxford University Press/Praeger, New York – Hong Kong 1993), Huang Dahuia (*Riben dui-Hua zhengce yu guonei zhengzhi – Zhong-Ri fujiao zhengzhi guocheng fenxi*, Dangdai Shijie Chubanshe, Pekin 2006) oraz Honzawy Jirō (*Taiwan robī*, Dētahausu, Tokio 1998). Zhao Quansheng opisuje, w jaki sposób charakterystyczne dla Japonii mechanizmy sprawowania władzy wpływały na politykę tego kraju wobec Chin. Książka stanowi doskonałe kompendium wiedzy na temat nieformalnych procesów decyzyjnych w PLD, ale jest tylko zbiorem czterech studiów przypadku, a nie przeglądowną interpretacją wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki tego ugrupowania wobec Chin. Z kolei Huang Dahui bardzo dogłębnie analizuje czynniki wpływające na politykę Japonii wobec Chin, w tym sytuację w PLD, jednakże przedmiotem jego badań jest jedynie proces normalizacji japońsko-chińskich stosunków dyplomatycznych w 1972 roku. Ostatni z trzech autorów, Honzawa Jirō, opisuje skład i ewolucję tajwańskiego *lobby* w PLD. Jak podkreśla, jego publikacja jest pierwszą pracą poświęconą w całości temu zagadnieniu. Chociaż książka wiele wnosi do badań podjętych w niniejszej rozprawie, została napisana ze z góry przyjętą tezą o szkodliwości działań posłów protajwańskich i nie spełnia wymogów naukowego obiektywizmu (Honzawa Jirō jest komentatorem politycznym o skrajnie pacyfistycznych i wyraźnie propekińskich przekonaniach). Żaden z wyżej wymienionych autorów nie stosuje też metodyki przyjętej w niniejszej pracy, czyli badania polityki PLD wobec Chin poprzez analizę składu „głównych nurtów” w partii.

Uwagi techniczne

Do zapisu nazw własnych i terminów japońskich w pracy została zastosowana transkrypcja Jamesa Curtisa Hepburna, bez zamiany zgłoskotwórczego „n” na „m” przed spółgłoskami „b”, „p”, „m”. Z kolei do transkrypcji nazw własnych i terminów chińskich użyty został obowiązujący w ChRL system *pinyin*, z pominięciem zapisu tonów. W pracy jest on stosowany konsekwentnie również do transkrypcji nazwisk i imion Tajwańczyków. Do zapisu terminów koreańskich użyto latynizacji poprawionej, obowiązującej w Korei Południowej. Wyjątkiem od stosowania powyższych transkrypcji są niektóre słowa, które już zadomowiły się w języku polskim, jak Tokio, Kioto, Nagoja, gejsza, Pekin, Tajpej itp. Oprócz nazwisk, imion, nazw geograficznych oraz nazw organizacji i instytucji wyrazy obcego pochodzenia pisane są kursywą.

Wschodnioazjatyckie nazwiska i imiona podane są w kolejności stosowanej w Japonii, Chinach czy Korei, czyli nazwisko poprzedza imię. Wyjątkiem są nazwiska autorów prac w językach europejskich, w przypadku których został pozostawiony zapis użyty w danej publikacji. Autor odmienia nazwiska i imiona

Azjatów przez przypadki zgodnie z zasadami języka polskiego²⁸. Niektóre nazwy własne, których pisownia w formie oryginalnej przyjęła się w językach europejskich (np. Nihon Izokukai, Kōmeitō, Seirankai), zostały przetłumaczone na język polski, jeśli to w ogóle możliwe, tylko za pierwszym razem w nawiasie. Tytuły publikacji japońskich i chińskich w przypisach podane są jedynie w transkrypcji. Dopiero w bibliografii pojawiają się razem z tłumaczeniem. Dla ułatwienia lektury, tylko najczęściej używane złożone nazwy własne podane są w wersji skróconej (PLD: Partia Liberalno-Demokratyczna, ChRL: Chińska Republika Ludowa, KPCh: Komunistyczna Partia Chin).

Podziękowania

Niniejsza książka jest uzupełnioną i zmodyfikowaną wersją pracy doktorskiej obronionej w 2010 roku na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Łódzkiego. Autor pragnie podziękować promotor pracy Profesor Małgorzacie Pietrasiak oraz pozostałym członkom Zakładu Azji Wschodniej za inspirujące dyskusje na temat badań podjętych w niniejszej dysertacji. Wyrazy wdzięczności należą się recenzentom: Profesorowi Janowi Rowińskiemu oraz Profesorowi Andrzejowi Sepkowskiemu za bezcenne uwagi i wskazówki dotyczące modyfikacji niezbędnych przed publikacją. Dziękuję również kadrze naukowej uniwersytetów Kwansei Gakuin i Kansai Daigaku za rady na temat metodologii badań i całokształtu przyjętych założeń badawczych, udzielone w trakcie wykładów gościnnych na tych uczelniach. Szczególną wdzięczność odczuwam wobec posła PLD Kōno Tarō i jego sekretarzy za nieocenioną pomoc w badaniach podczas stażu w Parlamencie Japonii. Specjalne podziękowania należą się mojej Rodzinie za udzielone mi wsparcie i motywację do pracy.

²⁸ Odmieniane są zarówno imiona, jak i nazwiska japońskie, z wyjątkiem tych kończących się na „e”, „o” oraz „u”. Ze względu na jednosylabową budowę nie są odmieniane nazwiska chińskie, chyba że występują bez imienia (np. „z Jiang Jieshim” lub „z Jiangiem”). Szerzej na temat odmiany nazwisk i imion obcego pochodzenia: Jan Grzenia, *Słownik nazw własnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 60-72.

Rozdział I

PARTIA LIBERALNO-DEMOKRATYCZNA I PODZIAŁY WŚRÓD JEJ CZŁONKÓW

W celu analizy ewolucji wewnątrzpartyjnych uwarunkowań polityki PLD wobec Chin należy najpierw przedstawić proces decyzyjny w ramach partii oraz strukturę organizacyjną badanego ugrupowania. Ponieważ w latach 1955-2006 PLD niemal nieprzerwanie sprawowała władzę w Japonii, reguły i nieformalne zwyczaje wewnątrzpartyjne nierozzerwalnie sprzężyły się z procesem decyzyjnym na poziomie oficjalnych instytucji państwowych, w tym tych odpowiedzialnych za kreowanie japońskiej polityki zagranicznej.

PLD powstała w listopadzie 1955 roku z połączenia dwóch dużych ugrupowań: Japońskiej Partii Demokratycznej i Partii Liberalnej. Po raz pierwszy w historii Japonii wszyscy wpływowi politycy konserwatywni stali się wówczas członkami jednej partii. Ponieważ w tym samym roku zjednoczeniu uległo także lewe i prawe skrzydło Japońskiej Partii Socjalistycznej (Nihon Shakaitō), w japońskiej politologii używa się terminu „system 1955 roku” (*1955 nen taisei*) na określenie sytuacji politycznej w latach 1955-1993/1994. System ten charakteryzował się bardzo stabilnym poparciem społecznym dla dwóch głównych ugrupowań. Przez 38 lat PLD bezwzględnie dominowała na japońskiej scenie politycznej, uzyskując w kolejnych wyborach ponad połowę mandatów w Izbie Reprezentantów¹. Tylko raz, w latach 1983-1986, zawarła koalicję z inną partią, Nowym Klubem Liberalnym². Japońska Partia Socjalistyczna była skazana na rolę „wiecznej opozycji”, uzyskując co najwyżej jedną trzecią mandatów w izbie niższej³. Za datę końca „systemu 1955 roku” uznaje się rok 1993, gdy PLD została odsunięta od władzy przez koalicję Japońskiej

¹ W latach 70. XX wieku liczba mandatów uzyskanych przez PLD spadła poniżej 50 proc., ale ugrupowanie zdołało utrzymać władzę, rekrutując do swoich szeregów posłów bezpartyjnych. Szerzej na ten temat: *Nagatachō kenbunroku* pod red. Watanabe Tsuneo, Tōyō Keizai Shinpōsha, Tokio 1980, s. 24-26; Muramatsu Michio, Itō Mitsutoshi, Tsujinaka Yutaka, *Nihon no seiji*, Yūhikaku, Tokio 1999, s. 80-154.

² Ze względu na bardzo małe rozmiary Nowego Klubu Liberalnego (kilku parlamentarzystów), nie wywarł on zauważalnego wpływu na rządy.

³ Skostnienie systemu partyjnego wynikało z wielu czynników, m.in. z charakteru japońskiej ordynacji wyborczej, frakcyjności w PLD, podziałów ideologicznych w okresie zimmowojennym czy wsparcia finansowego, udzielanego PLD przez przedsiębiorców. Szerzej na ten temat: Ishikawa Masumi, Hirose Michisada, *Jimintō – Chōki shihai no kōzō*, Iwanami Shoten, Tokio 1989, s. 3-203; Kong Uisik, *Ilbon hyeondae jeongchi-ui ihae*, Sejong Chulpansa, Busan 2003, s. 127-155.

Partii Socjalistycznej z mniejszymi ugrupowaniami, bądź rok 1994, gdy socjaliści zawarli umowę koalicyjną z PLD. W latach 1994-2006 PLD utrzymała status największego ugrupowania w parlamencie, ale była zmuszona do dzielenia się władzą z innymi partiami.

W PLD da się zauważyć liczne rodzaje grup zrzeszających jej członków. Były one także w mniejszym lub większym stopniu związane z kształtowaniem polityki partii wobec Chin. Są to zarówno tzw. klany (*zoku*) polityków, specjalizujących się w określonej dziedzinie ustawodawstwa, jak i grupy polityczne, oparte na wspólnie podzielanych poglądach. Pewne znaczenie miały także niektóre platformy ponad- czy pozapartyjne, których członkami byli m.in. parlamentarzyści PLD. Spełniały one funkcję mobilizacji poparcia dla określonych idei wśród opozycji lub całego społeczeństwa, stając się tym samym jednym z narzędzi wewnątrzpartyjnej rywalizacji politycznej. Niemniej jednak najważniejszą linią podziału w ramach PLD był tradycyjnie podział na frakcje personalne. To właśnie te grupy najbardziej kojarzyło się z walką o władzę w partii, zaś wszystkie inne rodzaje zrzeszeń pozostawały w dużym stopniu podrzędne w stosunku do frakcyjności. Wpływ frakcji na proces decyzyjny jest sprawą budzącą wiele kontrowersji, ale nie da się zaprzeczyć, że ramy rywalizacji pomiędzy tymi grupami determinowały personalny skład rządu i głównych organów partyjnych. Z tego powodu analiza kolejnych „głównych nurtów”, czyli wewnątrzpartyjnych koalicji, pod kątem tworzących je frakcji stała się podstawą metody badawczej przyjętej w niniejszej pracy.

PROCES DECYZYJNY W PLD

Ponieważ przez kilkadziesiąt lat rządów PLD proces decyzyjny w ramach tej partii prawie nierozzerwalnie zlał się z zasadami funkcjonowania oficjalnych organów państwowych, stał się niemal tożsamy z procesem ustawodawczym. Co więcej, parlament został tu zepchnięty do drugorzędnej roli „maszynki do głosowania” ustaw, których treść była tak naprawdę ustalana na poziomie partyjnym. Najważniejszą rolę w procesie decyzyjnym odgrywał przewodniczący partii, który na dodatek niemal zawsze pełnił funkcję premiera Japonii. Łączenie tych dwóch stanowisk dawało liderom PLD olbrzymią władzę. Z drugiej strony, nie należy nie doceniać nieoficjalnych ograniczeń, jakie napotykali przewodniczący tego ugrupowania, jeśli chcieli siłą narzucać partii niepopularne decyzje.

Organy władzy ustawodawczej i wykonawczej w Japonii

Japonia jest monarchią konstytucyjną o systemie demokracji parlamentarnej (*gikaisei minshushugi*). Cesarz (*tennō*) spełnia jedynie funkcje reprezentacyjne i rytualne, takie jak przyjmowanie listów uwierzytelniających od ambasadorów, podpisywanie dokumentów ratyfikacyjnych czy przyznawanie odznaczeń. Zgodnie z artykułem 1 Konstytucji Japonii jest tylko „symbolem jedności

narodu japońskiego” (*Nihon kokumin tōgō no shōchō*)⁴ i nie ma żadnego wpływu na proces decyzyjny. Jakikolwiek działania cesarza wymagają „rady i aprobaty rządu”⁵.

Parlament Japonii (*Nihon Kokkai*) jest jedynym organem ustawodawczym państwa. Posiada dwie izby, których członkowie wybierani są w wyborach powszechnych. Izba wyższa (Izba Radców, *Sangiin*) zrzesza około 250 osób (obecnie 242, liczba ta zmieniała się w czasie), z których połowa jest wybierana co 3 lata na sześcioletnią kadencję. Większą rolę odgrywa izba niższa (Izba Reprezentantów, *Shūgiin*), zrzeszająca obecnie 480 posłów wybieranych na czteroletnią kadencję. W przypadku odrzucenia ustawy przez Izbę Radców, Izba Reprezentantów może ją przegłosować większością dwóch trzecich głosów. W razie braku zgody pomiędzy obiema izbami w sprawie budżetu, decyzja Izby Reprezentantów jest uważana za decyzję całego parlamentu⁶. W obu izbach funkcjonują komisje odpowiedzialne za poszczególne dziedziny ustawodawstwa. Decyzje są w nich podejmowane zwykłą większością głosów⁷.

Premier Japonii jest wybierany przez parlament. W przypadku rozbieżnego wyboru w izbie wyższej i niższej przeważa decyzja Izby Reprezentantów. Premier dysponuje bardzo rozległymi uprawnieniami. Sprawuje nadzór nad wszystkimi gałęziami administracji państwowej. Japońska konstytucja daje prezesom Rady Ministrów prawo do swobodnego powoływania i odwoływania ministrów⁸, jak też rozwiązywania izby niższej⁹. Jako reprezentant gabinetu premier składa do parlamentu ustawy oraz raporty na temat ogólnych spraw państwowych i stosunków międzynarodowych¹⁰. Jest również wodzem naczelnym Sił Samoobrony¹¹.

W skład rządu wchodzi kilkunastu ministrów (maksymalnie 20). Ważną rolę odgrywa też sekretarz gabinetu (*naikaku kanbōchōkan*), wspomagający premiera w jego obowiązkach. Ze względu na tradycję częstych, corocznych rekonstrukcji rządu, ministrowie rzadko pełnili swoją funkcję przez dłuższy okres. Z tego powodu zwykle nie mieli dość czasu, by zdobyć doświadczenie w kierowaniu

⁴ *Nihonkoku Kenpō o yomu*, Kashiwa Shobō, Tokio 1996, s. 13.

⁵ Krzysztof Karolczak, *System konstytucyjny Japonii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999, s. 19.

⁶ *Nihonkoku Kenpō...*, s. 54.

⁷ Krzysztof Karolczak, *op.cit.*, s. 31.

⁸ Mimo to w czasie rządów PLD wykształcił się zwyczaj, że premier nie dymisjonuje swoich ministrów, aby pozwolić im na „zachowanie twarzy”. W razie konieczności ministrowie są zmuszani do podania się do dymisji. Szerzej na ten temat: Tomohito Shinoda, *Leading Japan. The Role of the Prime Minister*, Praeger Publishers, Westport 2000, s. 61-62.

⁹ Prawo premiera do rozwiązania Izby Reprezentantów nie jest sformułowane *explicite* w konstytucji, ale wywiedziono je z treści artykułów 69 i 7. Wszystkie Izby Reprezentantów oprócz tej z lat 1972-1976 zostały rozwiązane przed upływem kadencji. Szerzej na ten temat: *ibidem*, s. 63-71.

¹⁰ *Nihonkoku Kenpō...*, s. 63.

¹¹ Tomohito Shinoda, *op.cit.*, s. 57.

resortem, co pogłębiało ich zależność od biurokratów. Japońskie ministerstwa cechował silny sekcjonalizm. Urzędnicy słynęli z przedkładania interesów własnego resortu nad rację stanu, zaś brak koordynacji i zaciekle konkurencja pomiędzy poszczególnymi ministerstwami były charakterystycznymi cechami japońskiego rządu¹². Wyraźniejsze zmiany nastąpiły dopiero niedawno, po utworzeniu w 2001 roku Biura Gabinetu (Naikakufu), mającego koordynować działania wszystkich ministerstw¹³. Wzmocniono wówczas władzę prezesa Rady Ministrów, co wykorzystał premier Koizumi Jun'ichirō (2001-2006) do narzucania swojej woli partii w stopniu niespotykanym wcześniej¹⁴.

W przypadku polityki rządu Japonii wobec Chin należy odróżnić rutynowe decyzje małej wagi od decyzji o charakterze przełomowym. Decyzje rutynowe podejmowane były oddolnie przez biurokratów z Wydziału Chin Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Gaimushō Chūgokuka) i zatwierdzane oraz modyfikowane przez kolejne wyższe organy: Departament Azji (Ajiakyoku), wiceministra, ministra spraw zagranicznych i premiera. Sprawa wyglądała zupełnie inaczej w przypadku najważniejszych decyzji, ustalających kierunek japońskiej dyplomacji. Wówczas inicjatywa wychodziła od partii rządzącej¹⁵, a zwłaszcza od samego premiera, który powierzał opracowanie szczegółów niższym organom. Również ministrowie spraw zagranicznych nieraz prowadzili z własnej inicjatywy bardzo aktywną dyplomację wobec Chin, np. Ōhira Masayoshi w rządzie Tanaki Kakueia w latach 1972-1974. Z drugiej strony, jak podkreśla Tanaka Akihiko, ostateczna decyzja zawsze należała do prezesa Rady Ministrów i bez jego wsparcia niemożliwe było podjęcie żadnej ważnej decyzji w sprawie Chin¹⁶. Z powodu ograniczonej liczby głównych decydentów w państwie, ich cechy charakteru, wyznawane przez nich wartości, jak też interesy, którymi się kierowali, odgrywały istotną rolę w formułowaniu ogólnych ram japońskiej polityki¹⁷.

Jak widać, Japonia to państwo demokratyczne, w którym cesarz nie odgrywa żadnej roli w polityce, zaś władza skupiona jest w rękach wybieranego przez parlament premiera. Uregulowania konstytucyjne czy silna pozycja biurokracji nie wyjaśniają jednak w pełni mechanizmów rządzących procesem decyzyjnym w japońskiej polityce. Wieloletnia hegemonia PLD na scenie politycznej stała się przyczyną wytworzenia organicznych powiązań pomiędzy oficjalnymi

¹² Harold R. Kerbo, John A. McKinstry, *Who Rules Japan? The Inner Circles of Economic and Political Power*, Praeger Publishers, Westport 1995, s. 88-90; Tomohito Shinoda, *op.cit.*, s. 5-7.

¹³ *Ibidem*, s. 215-217

¹⁴ Szerzej na ten temat w piątym rozdziale.

¹⁵ Murakawa Ichirō, Fukuoka Masayuki et al., *Gendai no seiji katei*, Gakuyō Shobō, Tokio 1982, s. 72-73.

¹⁶ Tanaka Akihiko, *Nitchū kankei 1945-1990*, Tōkyō Daigaku Shuppankai, Tokio 1996, s. 190-196.

¹⁷ Huang Dahui, *Riben dui-Hua zhengce yu guonei zhengzhi – Zhong-Ri fujiao zhengzhi guocheng fenxi*, Dangdai Shijie Chubanshe, Pekin 2006, s. 22.

instytucjami władzy państwowej a organami tej partii. Im bardziej upolityczniony stawał się problem w polityce zagranicznej, tym większy wpływ na jego rozwiązanie wywierała dyskusja w ramach PLD¹⁸. Również w przypadku decyzji związanych z ideologią inicjatywa przechodziła w ręce polityków partii rządzącej¹⁹.

Główne organy PLD

Przewodniczący (*sōsai*) jest najważniejszą osobą w PLD. Zgodnie z artykułem 4 statutu PLD: „Przewodniczący jest najwyższym pełnomocnikiem Partii, reprezentuje Partię i zarządza nią jako całością”²⁰. O znaczeniu tego stanowiska świadczy także fakt, że w latach 1955-2006 jedynie jeden przewodniczący PLD, Kōno Yōhei (1993-1995), nie został premierem Japonii. Teoretycznie szefowie PLD dysponują olbrzymią władzą w ugrupowaniu. Fukui Haruhiro podkreśla, iż tak naprawdę statut partii nie zabrania przewodniczącemu nawet samowolnej modyfikacji czy odrzucania postanowień Rady Generalnej PLD. Niemniej jednak w praktyce uprawnienia przewodniczącego podlegały licznym nieformalnym ograniczeniom. Można do nich zaliczyć specyficzny sposób wyboru na to stanowisko, krótką, dwuletnią (od 2003 roku trzyletnią) kadencję²¹ oraz konieczność dbania o równowagę pomiędzy frakcjami w partii²².

Przewodniczący mógł mianować wiceprzewodniczącego partii (*fukusōsai*). Zwykle było to bardziej stanowisko honorowe niż wiążące się z realnymi uprawnieniami. Wiceprzewodniczący zajmował się np. dbaniem o zachowanie harmonii wewnątrzpartyjnej w razie nasilenia się rywalizacji pomiędzy frakcjami²³. Następnymi wysokimi urzędami w ugrupowaniu, tzw. „trzema urzędami partyjnymi” (*tō san yaku*), byli: sekretarz generalny (*kanjichō*), przewodniczący Rady Generalnej oraz przewodniczący Rady Badań Politycznych. Razem z przewodniczącym i wiceprzewodniczącym partii oraz innymi urzędnikami ugrupowania tworzyli oni tzw. zarząd (*yakuinkai*) PLD, który nieraz odgrywał ważną rolę w procesie decyzyjnym. Jego skład ulegał zmianie w czasie, ale należały do niego osoby piastujące takie stanowiska, jak: przewodniczący Komisji Organizacji Ogólnopaństwowej, przewodniczący Komisji Strategii Parlamentarnej, przewodniczący Komisji Dyscypliny Partyjnej

¹⁸ *Ibidem*, s. 19.

¹⁹ Inoguchi Takashi, *Gendai Nihon seiji no kisō*, NTT Shuppan, Tokio 2002, 130.

²⁰ *Jiyū Minshutō tōsoku*, Jiyū Minshutō, Tokio 2009, s. 3.

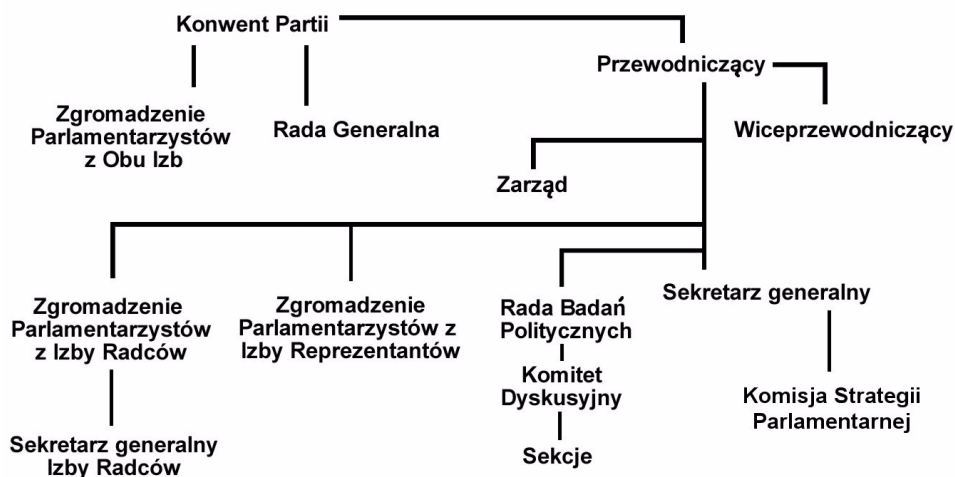
²¹ Na przełomie lat 60. i 70. XX wieku kadencja została wydłużona do 3 lat, ale za rządów Fukudy Takeo (1976-1978) ponownie skrócono ją do 2 lat. Dopiero przy okazji reelekcji Koizumiego Jun'ichirō w 2003 roku znów ustalono ją na 3 lata. Krótki czas trwania kadencji sprawiał, że szefowie PLD praktycznie bez przerwy musieli zabiegać o wpływy wśród frakcji personalnych w partii. Szerzej na temat sposobu wyboru przewodniczących i praw rządzących dynamiką rywalizacji międzyfrakcyjnej w dalszej części rozdziału.

²² Fukui Haruhiro, *Jiyū Minshutō to seisaku kettei*, Fukumura Shuppan, Tokio 1969, s. 111-112.

²³ Kikuchi Hisashi, *Jimintō habatsu ura no ura ga wakaruru hon*, Piipurusha, Tokio 1987, s. 83.

czy przewodniczący Komisji Spraw Finansowych²⁴. Obecnie w skład zarządu oprócz przewodniczącego, wiceprzewodniczącego i „trzech urzędów partyjnych” wchodzi przewodniczący Komisji Strategii Wyborczej, przewodniczący Zgromadzenia Parlamentarzystów z Izby Radców i sekretarz generalny Izby Radców. Zarząd PLD koordynuje działalność wszystkich organów partyjnych, ustala ogólną strategię partii oraz „podejmuje decyzje w ważnych kwestiach dotyczących wykonywania spraw partyjnych”²⁵.

Wykres 1.1 Uproszczona struktura organizacyjna PLD.

Opracowanie własne na podstawie: *Jiyū Minshutō tōsoku*, s. 74-75.

Nie ma potrzeby dokładnego omawiania wszystkich organów PLD, gdyż jedynie kilka z nich odgrywało znaczącą rolę w procesie decyzyjnym w partii. Sekretarz generalny był drugą osobą w ugrupowaniu. Piastowanie tej funkcji długo traktowano jako ważne doświadczenie w drodze do stanowiska przewodniczącego PLD. Artykuł 7 statutu partii stipuluje: „Sekretarz generalny wspomaga przewodniczącego, zarządzając sprawami partyjnymi”²⁶. Ponieważ jego rola sprowadzała się do administrowania funduszami ugrupowania i kwestiami personalnymi, skutecznie działając miał duże możliwości zwiększenia swoich wpływów w PLD. Do lat 70. XX wieku przewodniczący partii niemal zawsze mianował na to stanowisko członka własnej frakcji. Dopiero za kadencji Mikiego Takeo (1974-1976) złamano ten obyczaj i odtąd regułą stał się

²⁴ Murakawa Ichirō, *Seisaku kettei katei*, Shinzansha, Tokio 2000, s. 27.

²⁵ *Jiyū Minshutō tōsoku*, s. 11.

²⁶ *Ibidem*, s. 4.

wybór sekretarza generalnego spośród polityków z innych grup niż frakcja premiera²⁷.

Teoretycznie najwyższym organem partyjnym jest Konwent Partii (Tō Taikai), zwoływany raz do roku i zrzeszający parlamentarzystów PLD oraz reprezentantów regionalnych oddziałów partii²⁸. W praktyce jednak znacznie większą rolę odgrywała zawsze Rada Generalna (Sōmukai), zbierająca się znacznie częściej i zajmująca się wszelkimi sprawami partyjnymi. Dopiero po uzyskaniu aprobaty Rady Generalnej projekt ustawy mógł być uważany za „decyzję partyjną” (*tōgi kettei*). Urząd przewodniczącego Rady Generalnej należał do najbardziej prestiżowych stanowisk w ugrupowaniu i był zazwyczaj przydzielany reprezentantowi jednej z dużych frakcji. Ilość członków Rady Generalnej ulegała zmianie w czasie. Obecnie należy do niej 14 polityków wybranych spośród posłów izby niższej, 6 z izby wyższej oraz 11 mianowanych przez przewodniczącego partii²⁹.

Rada Badań Politycznych (Seimu Chōsakai) to następny ważny organ PLD, pod wieloma względami będący wręcz głównym ośrodkiem w procesie decyzyjnym w partii. Zgodnie ze statutem PLD: „Ustawy, które mają być przyjęte jako polityka partii, muszą zostać poddane dyskusji w Radzie Badań Politycznych”³⁰. W skład tego organu wchodzi parlamentarzyści PLD oraz ewentualnie uczeni wyznaczeni przez przewodniczącego partii. W jego ramach działa Komitet Dyskusyjny (Shingikai), do którego należy przewodniczący Rady Badań Politycznych, wyznaczeni przez niego wiceprzewodniczący oraz maksymalnie 20 innych członków. W celu prowadzenia badań i dyskusji nad ustawami w Radzie funkcjonuje kilkanaście sekcji (*bukai*), odpowiadających poszczególnym ministerstwom, jak też kilkadziesiąt specjalnych komisji (*tokubetsu iinkai*) i komitetów badań (*tokubetsu chōsakai*), zajmujących się bardziej szczegółowymi dziedzinami ustawodawstwa³¹.

Proces ustawodawczy

Chociaż inicjatywę ustawodawczą w Japonii posiada także grupa 20 członków Izby Reprezentantów lub 10 członków Izby Radców³², zdecydowana większość ustaw jest autorstwa rządu³³. Projekty były zazwyczaj wstępnie przygotowywane przez biurokratów poszczególnych ministerstw. Przed złożeniem ustawy do parlamentu rząd musiał uzyskać na nią zgodę partii. Już w trakcie wstępnych rozmów pomiędzy biurokratami z ministerstw, których dotyczyła nowa ustawa,

²⁷ Murakawa Ichirō, *op.cit.*, s. 34-41.

²⁸ *Jiyū Minshutō tōsoku*, s. 12.

²⁹ *Ibidem*, s. 14.

³⁰ *Ibidem*, s. 15.

³¹ Wang Zhensuo, *Zhanhou Riben zhengdang zhengzhi*, Renmin Chubanshe, Pekin 2001, s. 303-304; *Jiyū Minshutō tōsoku*, s. 15-17.

³² Krzysztof Karolczak, *op.cit.*, s. 34.

³³ Murakawa Ichirō, Fukuoka Masayuki et al., *op.cit.*, s. 53.

urzędnicy tłumaczyli jej treść najbardziej wpływowym członkom zainteresowanych *zoku*³⁴ w PLD³⁵. Jak już zostało wcześniej podkreślone, wpływ biurokracji na proces ustawodawczy był olbrzymi, ale dotyczył przede wszystkim rutynowych decyzji w ramach ogólnych wytycznych polityki Japonii. W przypadku decyzji przełomowych z punktu widzenia polityki zagranicznej państwa, a przede wszystkim takie są przedmiotem analizy w niniejszej pracy, zdecydowanie widać przewodnią rolę polityków PLD³⁶. Biurokraci spełniali tu tylko funkcję wykonawców woli władz tej partii.

Po wstępnych rozmowach na poziomie ministerstw pierwsza wersja projektu ustawy trafiała do odpowiednich sekcji bądź, w przypadku problemów dotyczących kilku resortów, do powoływanych *ad hoc* specjalnych komisji czy komitetów badań Rady Badań Politycznych. W trakcie ich obrad biurokraci oraz zaproszeni uczeni odpowiadali na pytania i wątpliwości parlamentarzystów z PLD. Rada Badań Politycznych była areną *lobbying* poszczególnych przedsiębiorstw, środowisk biznesowych i organizacji pozarządowych, które poprzez zaprzyjaźnionych parlamentarzystów z PLD starały się wpłynąć na proces decyzyjny. W przeciwieństwie do komisji parlamentarnych, w których decyzje podejmowano zwykłą większością głosów, w poszczególnych sekcjach Rady Badań Politycznych PLD zwyczajowo obowiązywała zasada jednomyślności. W razie wystąpienia różnicy zdań dochodziło do licznych negocjacji i zakulisowych układów w celu osiągnięcia konsensusu. Ponieważ dyskusje w ramach sekcji były niejawne³⁷, ich atmosfera sprzyjała perswazji i zawieraniu potajemnych porozumień³⁸. Jeżeli nie udało się dojść do kompromisu, uciekano się do powierzenia decyzji przewodniczącemu danej sekcji czy specjalnej komisji. Będący w mniejszości przeciwnicy projektu często wychodzili wcześniej z sali. W ten sposób „zachowywali twarz”, jednocześnie umożliwiając jednomyślne powierzenie decyzji przewodniczącemu. Zazwyczaj zmieniał on tekst kontrowersyjnej uchwały czy ustawy tak, by nadać mu bardziej niejasny, dwuznaczny charakter³⁹. W przypadku wyjątkowo ważnej decyzji, wobec której istniał duży opór członków PLD, przewodniczący sekcji mógł także czasowo zawiesić dyskusję nad nią lub odesłać sprawę do organu wyższego. Wszelkie

³⁴ Szerzej na temat *zoku* (klanów parlamentarzystów) w dalszej części rozdziału.

³⁵ Iio Jun, *Nihon no tōchi kōzō*, Chūō Kōron Shinsha, Tokio 2008, s. 84.

³⁶ Gerald L. Curtis, *The Japanese Way of Politics*, Columbia University Press, New York 1988, s. 106-107.

³⁷ W trakcie stażu w Parlamencie Japonii autor wielokrotnie uczestniczył w posiedzeniach poszczególnych sekcji Rady Badań Politycznych w siedzibie głównej PLD w Tokio, ale jedynie w tych, na których odbywały się prezentacje opinii specjalistów na temat poszczególnych ustaw. Wstęp na obrady sekcji, na których toczyły się zakulisowe rozmowy i zapadały konkretne decyzje (*uchiawasekai*) mieli tylko określone politycy.

³⁸ Yuasa Hiroshi, *Kokkai „giin zoku” – Jimintō „Seichō” to Kasumigaseki*, Kyōikusha, Tokio 1986, s. 31-32.

³⁹ Iio Jun, *op.cit.*, s. 85-86.

decyzje podjęte przez sekcje, specjalne komisje bądź komitety badań w ramach Rady Badań Politycznych musiały później uzyskać aprobatę jej Komitetu Dyskusyjnego⁴⁰.

Projekty ustaw były odsyłane z Rady Badań Politycznych do Rady Generalnej. W większości przypadków właściwe decyzje zapadały już na poziomie Rady Badań Politycznych i Rada Generalna jedynie je automatycznie zatwierdzała jako „decyzje partyjne” (*tōgi kettei*). W przypadku kwestii budzących duże kontrowersje wśród części członków partii, Rada Generalna mogła jednak stać się miejscem zażartych wystąpień posłów, którzy wiedzieli, iż jest to ostatnia szansa na protest przed oficjalnym zatwierdzeniem danej ustawy. Chociaż liczba członków Rady Generalnej była ograniczona i zwykle organ ten składał się z doświadczonych polityków, prawo do uczestniczenia w obradach i zabierania głosu miał każdy parlamentarzysta z PLD⁴¹. Co więcej, w przypadku decyzji o znaczeniu ogólnopństwowym, Rada Generalna często stawała się ważniejszym forum dyskusyjnym niż sekcje Rady Badań Politycznych, które wszakże skupiały się na wąskich interesach poszczególnych resortów⁴². Tak było też z niektórymi istotnymi decyzjami dotyczącymi polityki PLD wobec Chin, jak postanowienie o wizycie cesarza w ChRL w 1992 roku.

Chociaż zgodnie ze statutem PLD decyzje w Radzie Generalnej podejmowano większością głosów, w praktyce przyjęta była zasada jednomyślności. Nie oznacza to jednak, by pojedynczy parlamentarzysta mógł zablokować prace nad daną ustawą. Jeśli tylko sprzeciwu nie zgłaszało więcej członków Rady Generalnej, stosowano strategię umożliwiającą „zachowanie twarzy” przez osobę zgłaszającą *veto*. Pozwalano jej na wygłoszenie krytycznej opinii na kilku posiedzeniach Rady Generalnej, odkładając termin głosowania na później. Kiedy jednak minęło wystarczająco dużo czasu, przewodniczący Rady Generalnej dawał znak, że trzeba podjąć decyzję. Protestujący parlamentarzysta opuszczał wówczas na chwilę obrady, np. wychodząc do toalety. Gdy wracał, było już po głosowaniu. Dzięki tej niepisanej procedurze mógł tłumaczyć się przed grupami interesu, które reprezentował, iż decyzję podjęto pod jego nieobecność⁴³.

Fukui Haruhiro zwraca uwagę na rolę w procesie decyzyjnym jeszcze jednego organu PLD, zarządu. Podkreśla, że w przypadku zbyt dużego upolitycznienia dyskusji nad daną kwestią i „rozwodnienia” treści ustawy czy uchwały w wyniku ostrego sprzeciwu części parlamentarzystów, zarząd był uprawniony do samodzielnego wydania decyzji partyjnej. Rada Badań Politycznych i Rada Generalna składały się z dużej liczby członków, więc siłą rzeczy w organach

⁴⁰ Murakawa Ichirō, *op.cit.*, s. 171-175.

⁴¹ Fukui Haruhiro, *op.cit.*, s. 105.

⁴² Murakawa Ichirō, *op.cit.*, s. 55.

⁴³ Ishikawa Masumi, Hirose Michisada, *op.cit.*, s. 222.

tych zasiadali także liczni członkowie frakcji „przeciwnego nurtu”⁴⁴. Z kolei około dwie trzecie członków zarządu było wybieranych przez samego przewodniczącego PLD lub przez mianowanego przez niego sekretarza generalnego, co zapewniało zupełną dominację frakcji „głównego nurtu” w tym ciele. Oznacza to, że decyzja zarządu partii była swoistym „kołem ratunkowym”, używanym przez premiera w razie zastoju obrad na poziomie Rady Generalnej⁴⁵.

Po zatwierdzeniu ustawy przez Radę Generalną wszystkich parlamentarzystów z PLD obowiązywał przymus głosowania zgodnie z decyzją partyjną (*tōgi kōsoku*)⁴⁶. Pozostawała już tylko automatyczna akceptacja decyzji partii przez rząd jako „decyzji gabinetowej” (*kakugi kettei*)⁴⁷ i oficjalne przegłosowanie ustawy w parlamencie. Kontaktami z ugrupowaniami opozycyjnymi zajmowali się członkowie Komisji Strategii Parlamentarnej PLD (Jimintō Kokkai Taisaku Inkaï). Mimo że do 1989 roku partia ta posiadała większość mandatów w obu izbach, w razie tzw. „siłowych głosowań” (*kyōkō saiketsu*) bez wcześniejszego porozumienia z opozycją, partie opozycyjne mogły zastosować jedną z technik utrudniających przyjęcie danej ustawy, jak sprzeciw w komisji parlamentarnej, blokada drzwi lub mównicy, bojkot bądź przeciąganie obrad, wykradanie ołówków stenografom⁴⁸ czy w ostateczności „krowi chód”⁴⁹. Aby nie dopuścić do takich sytuacji, które kompromitowały parlament, politycy PLD prowadzili zakulisowe negocjacje z posłami opozycyjnymi. Niejednokrotnie pochłaniały one dużo czasu i pieniędzy. Często też, szanując potrzebę opozycji do

⁴⁴ Szerzej na temat frakcji „przeciwnego” i „głównego nurtu” w dalszej części rozdziału.

⁴⁵ Fukui Haruhiro, *op.cit.*, s. 108-111.

⁴⁶ Iio Jun, *op.cit.*, s. 87.

⁴⁷ Decyzja była przyjmowana przez gabinet jednogłośnie. Z drugiej strony, w razie sprzeciwu któregoś ministra premier miał prawo go odwołać. Szerzej na ten temat: Murakawa Ichirō, *op.cit.*, s. 182.

⁴⁸ Aby uniemożliwić obrady posłowie opozycji kradli ołówki stenografom. PLD wyznaczała wówczas jednego polityka do noszenia kilkudziesięciu zapasowych ołówków. Szerzej na ten temat: Kōno Tarō, *Kōno Tarō no kokkai kōryaku hon*, Eiji Shuppan, Tokio 2003, s. 45.

⁴⁹ Na powstanie „taktyki krowiego chodu” (*gyūho senjutsu*) wywarł wpływ swoisty system głosowania w japońskim parlamencie. O ile w Izbie Radców w latach 90. XX wieku wprowadzono głosowanie przez naciśnięcie guzika, o tyle w Izbie Reprezentantów w przypadku ważnych ustaw (w przypadku mniej ważnych głosuje się poprzez wstanie z miejsca) nadal oddaje się głos za pomocą białych (głos za) i niebieskich (głos przeciw) płytek. Wczytywane są nazwiska posłów według kolejności, w jakiej zasiadają na sali i podchodzą oni rzędem do mównicy, oddając płytki pracownikom parlamentu, którzy umieszczają je w odpowiednich pojemnikach. Na koniec liczy się ilość płytek danego koloru. Posłowie opozycji niejednokrotnie blokowali głosowanie, podchodząc do mównicy bardzo wolno, nawet przez kilkanaście godzin. Ponieważ sesje parlamentu są krótkie i istnieje obyczaj nieprzenoszenia ustaw z jednej sesji na następną, czasami ten sposób wyrażenia protestu skutkowało odrzuceniem ustawy. Z czasem „taktykę krowiego chodu” stosowano coraz rzadziej. Według Miyazawy Kiichiego było to spowodowane dopuszczeniem na salę obrad reporterów telewizyjnych. Szerzej na ten temat: *Nagatachō...*, s. 172-175; *Kikigaki. Miyazawa Kiichi kaikoroku* pod red. Mikuriyi Takashiego i Nakamury Takafusy, Iwanami Shoten, Tokio 2007, s. 211-214.

manifestacji przed jej wyborcami sprzeciwu wobec niepopularnej ustawy, działacze Komisji Strategii Parlamentarnej PLD z góry negocjowali, jakie metody protestu będą tolerowane⁵⁰. Niemniej jednak zdarzało się, że ustawa budziła tak silne emocje, iż nawet posłowie PLD wyrażali wobec niej sprzeciw opuszczając głosowanie w parlamencie i narażając się na postępowanie dyscyplinarne.

Od 1994 roku PLD była zmuszona do tworzenia rządów koalicyjnych, więc musiała wziąć pod uwagę także stanowisko mniejszych partii wchodzących w skład koalicji. Powołano do życia nowe organy odpowiedzialne za negocjacje pomiędzy PLD a innymi ugrupowaniami koalicyjnymi na każdym etapie procesu decyzyjnego, np. Radę Przewodniczących Partii (Tōshu Kaigi) czy Radę Kontaktów pomiędzy Partiami Koalicyjnymi a Rządem (Seifu – Yotō Shunō Renraku Kaigi). W ich skład wchodziłi najwyżsi rangą przedstawiciele poszczególnych ugrupowań oraz członkowie gabinetu⁵¹. Konieczność wzięcia pod uwagę stanowiska innych partii w pewnym stopniu wywarła także wpływ na politykę PLD wobec Chin. Zależnie od opcji ideologicznej reprezentowanej przez partnerów koalicyjnych umacniała się pozycja lewego bądź prawego skrzydła tego ugrupowania.

* * *

Przez dziesięciolecia rządów PLD proces decyzyjny w tej partii nierozzerwalnie zlał się z procesem ustawodawczym. Osoby piastujące jednocześnie stanowisko premiera i przewodniczącego PLD teoretycznie posiadały olbrzymią władzę tak w państwie, jak w samym ugrupowaniu, ale w praktyce ich uprawnienia podlegały licznym nieoficjalnym ograniczeniom. Nieformalne powiązania pomiędzy politykami pośrednio wywierały wielki wpływ na procesy decyzyjne w PLD. Osoby piastujące urzędy partyjne i państwowe tak naprawdę były przede wszystkim reprezentantami poszczególnych frakcji personalnych. Z tego powodu kluczem do zrozumienia decyzji podejmowanych na poziomie całego ugrupowania jest analiza dynamiki rywalizacji pomiędzy grupami wewnątrzpartyjnymi.

FRAKCJE PERSONALNE

Frakcyjność (*habatsushugi*), czyli podział partii na mniejsze grupy, jest istotną cechą japońskiej sceny politycznej⁵². Jak zauważył Nagamori Seiichi: „nie da się

⁵⁰ Ishikawa Masumi, Hirose Michisada, *op.cit.*, s. 40-52; Murakawa Ichirō, Fukuoka Masayuki et al., *op.cit.*, s. 66-67; *Nagatachō...*, s. 177-179.

⁵¹ Murakawa Ichirō, *op.cit.*, s. 95-108.

⁵² Nie jest to jednak unikalna cecha japońskiego systemu politycznego. Podobne frakcje istniały np. we włoskiej Chrześcijańskiej Demokracji. Szerzej na ten temat: Kim Eric Bettcher, *Factions of*

opisać japońskiej polityki pominąwszy tematykę frakcji⁵³. Frakcją (*habatsu*) nazywa się „krąg towarzyski związany wspólnym pochodzeniem czy interesem bądź członkostwem w partii lub grupie politycznej”⁵⁴. W tym szerokim rozumieniu można wyróżnić kilka rodzajów frakcji. Jednym z nich są frakcje ideologiczne, charakterystyczne dla japońskiej lewicy⁵⁵, innym pokoleniowe, skupiające członków o podobnym wieku. Większe znaczenie mają frakcje tematyczne, które zrzeszają polityków o takich samych poglądach, w tym na temat polityki zagranicznej. Do tej kategorii należą głównie stowarzyszenia badawcze (*kenkyūkai*) i grupy dyskusyjne (*kondankai*), powoływane *ad hoc* w celu znalezienia rozwiązania konkretnego problemu⁵⁶. Niektóre z frakcji w tym szerokim rozumieniu zostały omówione w części poświęconej grupom politycznym.

Na japońskiej scenie politycznej największe piętno odcisnęły jednak frakcje personalne, których członkowie skupiali się wokół osoby lidera. Główną cechą odróżniającą frakcję w tym wąskim znaczeniu od innych typów grup w ramach partii była pełniona przez nie funkcja zarządzania olbrzymimi funduszami⁵⁷. PLD można nazwać bardziej „federacją frakcji” (*tōha no rengōtai*)⁵⁸ niż ugrupowaniem o ściśle scentralizowanej władzy. Istnienie frakcji w oczywisty sposób osłabiało władzę przewodniczącego partii. Nie miał on bezpośredniego wpływu na wszystkich członków ugrupowania, tylko pełnił raczej rolę osoby starającej się lawirować pomiędzy sprzecznymi interesami poszczególnych grup.

Uwarunkowania japońskiej frakcyjności partyjnej

Istnieją dwie główne teorie odnośnie do źródeł frakcyjności personalnej w PLD. Pierwsza z nich odwołuje się do kulturowych uwarunkowań społeczeństwa japońskiego, zaś druga podkreśla przede wszystkim wpływ powojennych uwarunkowań instytucjonalnych, w szczególności zaś swoistej ordynacji wyborczej opartej na okręgach wyborczych średniej wielkości⁵⁹. O ile pierwsze z uwarunkowań podlega tylko powolnej zmianie wraz z kolejnymi pokoleniami, o

Interest in Japan and Italy: The Organizational and Motivational Dimensions of Factionalism, „Party Politics” 2005, vol. 11, no. 3, s. 339-358.

⁵³ Nagamori Seiichi, *Habatsu*, Chikuma Shinsho, Saitama 2002, s. 7.

⁵⁴ Uchida Kenzō, *Habatsu. Seiken kōsō no omote to ura*, Kōdansha, Tokio 1983, s. 156.

⁵⁵ George O. Totten, Tamio Kawakami, *The Functions of Factionalism in Japanese Politics*, „Pacific Affairs” 1965, vol. 38, no. 2, s. 121.

⁵⁶ Edward A. Olsen, *Factionalism and Reform of Japan's Liberal Democratic Party*, „World Affairs” Winter 1978/1979, vol. 141, no. 3, s. 258.

⁵⁷ Iseri Hirofumi, *Habatsu saihensei. Jimintō seiji no omote to ura*, Chūō Kōronsha, Tokio 1988, s. 72.

⁵⁸ Nagamori Seiichi, *op.cit.*, s. 8.

⁵⁹ Cheol Hee Park, *Factional Dynamics in Japan's LDP since Political Reform. Continuity and Change*, „Asian Survey” 2001, vol. 41, no. 3, s. 430-431.

tyle ramy instytucjonalne zostały radykalnie zmienione w 1994 roku, co przyczyniło się do osłabienia frakcyjności w PLD.

Frakcyjność na japońskiej scenie politycznej jest po części następstwem tradycji głęboko zakorzenionych w społeczeństwie. Stosunki pomiędzy jednostkami, czy też między jednostkami a grupami oraz pomiędzy grupami, należą do najmniej podatnych na zmianę czynników tworzących społeczeństwo⁶⁰. W Japonii wykształciło się „społeczeństwo wertykalne” (*tate no shakai*), w którym wielką rolę odgrywa hierarchiczne uporządkowanie jednostek. Według Nakane Chie: „kryterium hierarchiczne występuje w każdym społeczeństwie, ale w społeczeństwach innych niż japońskie kryterium to nie spełnia w życiu społecznym aż tak ważnej funkcji, by rządziło wszystkimi relacjami interpersonalnymi”⁶¹. Zależność między przywódcami frakcji a ich pozostałymi członkami ma się wywodzić z feudalnej sieci powiązań między patronem (*oyabun*) a klientem (*kobun*)⁶², która od wieków wpływała na każdą dziedzinę życia Japończyków. Również dzisiaj można zauważyć taką paternalistyczną strukturę wertykalną np. w japońskich firmach bądź sektach religijnych. Jest ona związana z zasadą starszeństwa, gdyż stanowiska rozdziela się zazwyczaj według wieku.

Przejawiająca się w stosunkach patron-klient waga relacji interpersonalnych w dużym stopniu wpłynęła na nowożytną i najnowszą historię Japonii. Przed II wojną światową rdzeń polityki stanowiły frakcje terytorialne (*hanbatsu*)⁶³. Ich członków łączyło pochodzenie z tych samych domen feudalnych (*hanów*), a nie wspólnie podzielane poglądy. Rywalizujące ze sobą grupy – frakcja marynarki i frakcja sił lądowych – występowały także w mającej bezpośredni wpływ na władzę armii japońskiej. Były to tzw. frakcje wojskowe (*gunbatsu*)⁶⁴. Uchida Kenzō wylicza również inne przykłady frakcji typowych dla japońskiego społeczeństwa: oparte na wspólnym pochodzeniu uniwersyteckim czy biurokratycznym (*gakubatsu* i *kanbatsu*) lub na pokrewieństwie czy powinowactwie (*keibatsu*)⁶⁵.

Według Yamamoto Shichiheia organizacje w japońskim społeczeństwie mają kształt „kłącza” czy „korzenia”. W organizacjach europejskich lub amerykańskich nie ma problemów z określeniem zakresu uprawnień poszczególnych organów w danej instytucji. W Japonii jednak obok struktury oficjalnej (*tatemaiejō no soshiki*) istnieje także „struktura ukryta” (*ura soshiki*), która opiera się na nieformalnych stosunkach międzyludzkich. W przypadku japońskiego świata polityki rolę pierwszej z nich odgrywa rząd, zaś drugiej

⁶⁰ Nakane Chie, *Tate shakai no ningen kankei*, Kōdansha, Tokio 2007, s. 21.

⁶¹ *Ibidem*, s. 85.

⁶² *Ibidem*, s. 71.

⁶³ Uchida Kenzō, *Habatsu...*, s. 161.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 164-167.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 169-170.

przede wszystkim frakcje⁶⁶. Oficjalna struktura (*tatema*) nie zawsze jest tożsama z realnym układem sił w ramach grupy (*honno*)⁶⁷. Dopiero znajomość nieformalnych powiązań umożliwia pełne zrozumienie procesów decyzyjnych.

Biorąc pod uwagę podłoże kulturowe, nic dziwnego, że skupione wokół wpływowych liderów frakcje istniały w PLD już od chwili jej utworzenia w 1955 roku. Z czasem frakcje jeszcze bardziej się integrowały, przypominając wielkie rodziny. Związek tych grup z tradycjami japońskiej wspólnotowości widać nawet w potocznej nazwie frakcji używanej przez jej członków: wioska (*mura*)⁶⁸. Nowi członkowie partii wchodzili do świata polityki dzięki protekcji wpływowych parlamentarzystów i mogli liczyć na stopniowy awans w grupie, zupełnie jak pracownicy w typowej japońskiej firmie stosującej zasady dożywotniego zatrudnienia.

Co charakterystyczne, tego typu układy były często dziedziczone. Wynika to zresztą nie tylko z sieci powiązań pomiędzy ludźmi władzy, ale także między politykami a ludnością danego okręgu wyborczego. Aby wytworzyć i ciągle utrzymywać relacje ze swoimi wyborcami, posłowie PLD tworzyli specjalne organizacje zwane „grupami wsparcia” (*kōenkai*)⁶⁹. Zajmowały się one pozyskiwaniem zwolenników dla danego polityka, szczególnie lokalnych liderów grup zawodowych, którzy dzięki własnym koneksjom mogli zapewnić dodatkowe wsparcie⁷⁰. W przypadku przejścia na emeryturę bądź śmierci parlamentarzysty ściśle związanego ze swoim okręgiem wyborczym, jego syn bądź córka często przejmowali „w spadku” dane *kōenkai* razem z wiernym elektoratem. Ważną rolę odgrywało też znane nazwisko oraz środki finansowe, odziedziczone po poprzedniku⁷¹. W ten sposób dzieci parlamentarzystów otrzymywały szansę wejścia do świata polityki. Najczęściej dokonywało się to w ramach jednej frakcji, petryfikując jej personalny charakter⁷².

Chociaż typowa dla japońskiej kultury sieć zależności wpłynęła na kształt obecnych frakcji, nie da się jednak zaprzeczyć, że do 1994 roku głównie japońska ordynacja wyborcza do Izby Reprezentantów warunkowała frakcyjność w ramach PLD. W okresie tym istniały okręgi wyborcze średnich rozmiarów, w

⁶⁶ Yamamoto Shichihei, *Habatsu. Naze sō naru no ka*, Nansōsha, Tokio 1985, s. 21-22.

⁶⁷ Bruce Stronach, *Beyond the Rising Sun. Nationalism in Contemporary Japan*, Praeger Publishers, Westport 1995, s. 85.

⁶⁸ Itō Hirotohi, *Kon-Chiku-Shō no kane to kenryoku*, Shakai Shinpō, Tokio 1993, s. 51.

⁶⁹ W marcu 2009 roku autor uczestniczył w uroczystej kolacji *kōenkai* posła PLD Kōno Tarō w Jokohamie. Byli na nim obecni m.in. pracownicy biur wyborczych, lokalni politycy oraz szeregowi członkowie *kōenkai*. Podsumowano roczną działalność organizacji, zaś wyborcom najbardziej zaangażowanym w działalność grupy przyznano specjalne nagrody.

⁷⁰ Hitoshi Abe, Muneyuki Hindō, Sadafumi Kawato, *The Government and Politics of Japan*, University of Tokio Press, Tokio 1994, s. 174-175.

⁷¹ Kong Uisik, *op.cit.*, s. 152-154.

⁷² Szerzej na temat przyczyn dziedziczenia stanowisk parlamentarnych w Japonii: Matsuzaki Tetsuhisa, *Nihongata demokurashī no gyakusetsu – Niseigiin wa naze umareru no ka*, Tōjusha, Tokio 1991, s. 9-83.

których wybierano od dwóch do sześciu deputowanych. Taki system sprawiał, że partia pragnąca zdobyć większość w parlamencie była zmuszona do wystawienia w każdym ze 129 okręgów po kilku rywalizujących ze sobą kandydatów. W naturalny sposób poszczególni kandydaci należeli do różnych frakcji w łonie PLD. Można wręcz powiedzieć, że ponieważ oprócz dwóch okręgów sześciomandatowych maksymalnym rozmiarem okręgu było pięć mandatów, ostatecznie uformowało się pięć głównych frakcji⁷³.

Chociaż system frakcyjny, jako swoista gwarancja „wewnątrzpartyjnej demokracji”⁷⁴, w pewnym stopniu pozytywnie wpływał na japoński system polityczny, miał również swoje „ciemne strony”, nieustannie podkreślane przez media. Przede wszystkim chodzi tu o związki frakcji z wielkim biznesem, skutkujące m.in. olbrzymią korupcją. Premier Koizumi Jun'ichirō (2001-2006) pragnął wyeliminować frakcyjność w ramach PLD, zaś oznaki osłabienia pozycji frakcji są już widoczne. Z drugiej strony, tego typu hasła nie były niczym nowym. Jak napisał Nagamori Seiichi: „To naturalne, że ktokolwiek by nie został przewodniczącym partii, głosi rozwiązanie frakcji”⁷⁵. Osoby piastujące centralne stanowiska w partii siłą rzeczy musiały myśleć o swoim ugrupowaniu jako całości i szerzyć hasła, które podobały się wyborcom.

Tak naprawdę, ruch dążący do zniesienia podziału na frakcje pojawił się tuż po utworzeniu samej PLD. Plany tego rodzaju snuli już premierzy Kishi Nobusuke (1957-1960) czy Ikeda Hayato (1960-1964). Innymi zdeklarowanymi przeciwnikami frakcyjności byli w latach 70. XX wieku premierzy Miki Takeo (1974-1976) i Fukuda Takeo (1976-1978). Proponowana przez nich głęboka reforma systemu partyjnego nie doczekała się jednak pełnej realizacji⁷⁶. Głosy o konieczności zniesienia frakcji podnosiły się cyklicznie, szczególnie zaś po przejściowej utracie władzy przez PLD w latach 1993-1994. Paradoksalnie, zazwyczaj były one jedynie elementem rywalizacji międzyfrakcyjnej. Prawdziwe zmiany zostały zapoczątkowane dopiero przez wielopartyjną koalicję, która odsunęła PLD od władzy w 1993 roku⁷⁷.

Reforma ordynacji wyborczej w 1994 roku usunęła najważniejszy czynnik, mający wymuszać frakcyjność wewnątrzpartyjną, czyli okręgi wyborcze średnich rozmiarów. Na ich miejsce wyznaczono 300 okręgów jednomandatowych oraz 11 dużych regionów, z których według zasady proporcjonalności było wybieranych łącznie 200, zaś dzisiaj 180 posłów. Zmiana systemu wyborczego na mieszany miała służyć m.in. likwidacji frakcyjności w PLD. Chociaż reforma

⁷³ Masaru Kohno, *Japan's Postwar Party Politics*, Princeton University Press, Princeton 1997, s. 107-109; Cheol Hee Park, *op.cit.*, s. 431.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 446.

⁷⁵ Nagamori Seiichi, *op.cit.*, s. 47.

⁷⁶ Edward A. Olsen, *op.cit.*, s. 260-262.

⁷⁷ Karol Żakowski, *Zniesienie frakcyjności w japońskiej Partii Liberalno-Demokratycznej. Stare zadanie w nowych czasach*, „Azja-Pacyfik. Społeczeństwo – Polityka – Gospodarka” 2008, tom 11, s. 26-40.

nie do końca spełniła pokładane w niej nadzieje, frakcje uległy znacznemu osłabieniu. Frakcyjność nadal jest istotnym czynnikiem rywalizacji wewnątrzpartyjnej, ale nie można jej już nazwać dominującą linią podziału między członkami partii. Obecnie frakcje pełnią m.in. funkcje edukacyjne, organizując spotkania dla młodszych posłów, na których mają oni okazję poznać mechanizmy sprawowania władzy⁷⁸. Z drugiej strony, fakt że frakcje nie zniknęły, a jedynie zmieniły swój charakter, świadczy zarówno o trwałości omówionych wcześniej determinant kulturowych, jak też o istnieniu innych czynników instytucjonalnych, warunkujących frakcyjność w PLD. Już sama wielkość PLD wymuszała pojawienie się pewnych podziałów, umożliwiających sprawniejsze zarządzanie jej członkami. Na kształt frakcyjności w dużym stopniu wpływał także statut partyjny. Istotna była na przykład zmieniająca się w czasie liczba głosów członków parlamentu, wymagana do zgłoszenia kandydatury danej osoby na stanowisko przewodniczącego partii⁷⁹. Dzisiaj wynosi ona 20 i można ją uznać za minimalny rozmiar liczącej się frakcji.

Cechy frakcji w PLD

Frakcje personalne w PLD miały określone cechy, które stanowiły o ich odmienności od innych grup wewnątrz partii. Były uważane za twory pozbawione konkretnego programu politycznego, oparte natomiast na charakterystycznej dla japońskiego społeczeństwa wertykalnej strukturze społecznej. Przez lata istnienia stały się także grupami wysoce zinstytucjonalizowanymi i niejednokrotnie rozrosły się do imponujących rozmiarów.

Ponieważ japońskie społeczeństwo można nazwać „społeczeństwem wertykalnym”, jego charakterystyczne cechy znalazły odzwierciedlenie także we frakcjach PLD. Frakcje zrzeszały osoby połączone silnymi więzami personalnymi, więc przypadki przechodzenia pojedynczych polityków z frakcji do frakcji zdarzały się stosunkowo rzadko⁸⁰. W japońskiej kulturze lojalność jest wysoko ceniona. Politycy zdobywali zaufanie latami nieustannej pracy na rzecz danej frakcji, więc jej opuszczenie wiązałoby się z „degradacją” i koniecznością budowania personalnych więzi w nowym środowisku⁸¹. Według Nakane Chie cechą charakterystyczną japońskiego społeczeństwa jest zdolność jednostek do pełnego zaangażowania w działalność tylko jednej organizacji opartej na strukturze wertykalnej. Nawet jeśli Japończyk należy do kilku grup, jedna z nich wyraźnie zajmuje centralne miejsce w jego życiu⁸². W przypadku zdecydowanej

⁷⁸ Kusano Atsushi, *Seiken kōtai no hōsoku*, Kadokawa Shoten, Tokio 2008, s. 55.

⁷⁹ Patrick Köllner, *Factionalism in Japanese Political Parties Revisited or How do Factions in the LDP and the DPJ Differ?*, „Japan Forum”2004, vol. 16, no. 1, s. 92.

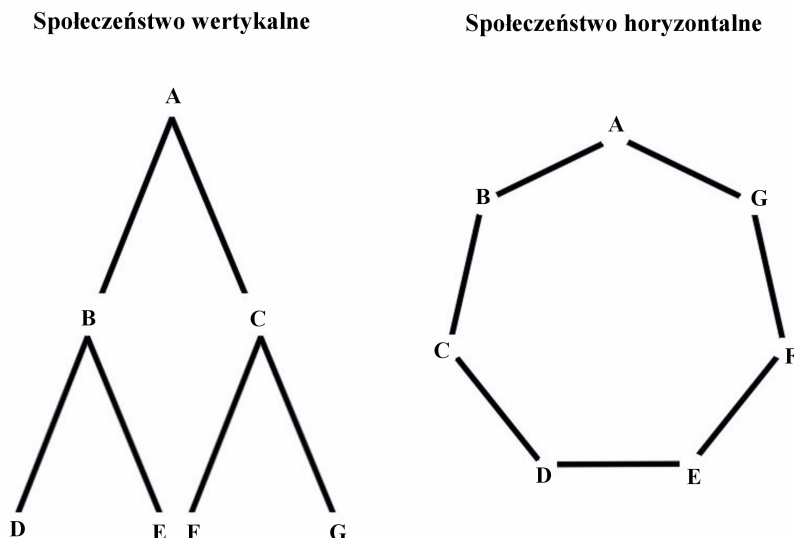
⁸⁰ Cheol Hee Park, *op.cit.*, s. 442.

⁸¹ Gary W. Cox, Frances McCall Rosenbluth, Michael F. Theis, *Electoral Reform and the Fate of Factions: The Case of Japan's Liberal Democratic Party*, „British Journal of Political Science” 1999, nr 29, s. 38.

⁸² Nakane Chie, *op.cit.*, s. 64-67.

większości parlamentarzystów PLD takimi pierwszorzędymi organizacjami, z którymi wiązała się kariera polityczna, przynajmniej do lat 90. XX wieku były właśnie frakcje personalne.

Wykres 1.2 Społeczeństwo o strukturze wertykalnej i horyzontalnej.

Źródło: Nakane Chie, *op.cit.*, s. 117.

W organizacjach opartych na strukturze wertykalnej zdarzają się rozłamy i fuzje całych grup. Największym zagrożeniem dla jedności frakcji była śmierć lub przejście na emeryturę jej przywódcy. Nawet w przypadku wyznaczenia przez niego następcy, mogło wówczas dojść do walki o władzę. Jeśli tylko ambitny konkurent nowego lidera zdołał pociągnąć za sobą część członków, był w stanie założyć osobną grupę⁸³. Jest to w pełni zgodne z logiką funkcjonowania organizacji opartych na wertykalnej strukturze zależności interpersonalnych. Z jednej strony mocne są w nich relacje patron-klient, z drugiej zaś bardzo słabym natężeniem charakteryzują się stosunki horyzontalne pomiędzy osobami znajdującymi się na tym samym szczeblu hierarchii. Jak podkreślała Nakane Chie: „osoby o tej samej klasie i zdolnościach stają się wrogami”⁸⁴. Takimi osobami byli m.in. nieustannie rywalizujący ze sobą szefowie frakcji w PLD. Struktura wertykalna istniała jednak również wewnątrz samych frakcji. Dla jej

⁸³ Eric C. Browne, Sunwoong Kim, *Factional Rivals and Electoral Competition in a Dominant Party: Inside Japan's Liberal Democratic Party, 1958-1990*, „European Journal of Political Research” 2003, vol. 42, s. 110.

⁸⁴ Nakane Chie, *op.cit.*, s. 105.

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

